

INSTYTUT WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI

dr Stanisław Łagodziński

***Sądowo-prokuratorska praktyka ścigania
przestępstw przeciwko życiu (art. 148 i 155 k.k.)***

Warszawa 2012

Spis treści

I. Wstęp.....	1
II. Przedmiot i metoda badania, dobór materiału aktowego.....	3
III. Statystyczny obraz zagrożenia przestępstwami zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka.....	6
IV. Prawnkarne regulacje przestępstw zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka w polskich kodeksach karnych	13
V. Analiza prawno-porównawcza przestępstw zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka.....	28
VI. Wyniki badań empirycznych.....	35
A. Nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka	35
1. Czyn i zachowania sprawcze, strony konfliktu.....	35
2. Postępowanie przygotowawcze, jego poziom i sposób zakończenia	40
3. Postępowanie sądowe, oceny prawnokarne czynu, wymiar kary	50
B. Przestępstwo zabójstwa	52
1. Postępowanie przygotowawcze, jego poziom i sposób zakończenia	52
2. Zachowania sprawcze <i>cum animo mortis</i>	61
3. Tło i okoliczności czynu, strony konfliktu, motyw działania sprawy.....	67
4. Postępowanie sądowe, oceny prawnokarne czynu, wymiar kary	75
VII. Zakończenie i wnioski	84

I. Wstęp

Sądowo-prokuratorska praktyka ścigania karnego przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu była już uprzednio przedmiotem zainteresowania Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości. Prowadzone w tym zakresie badania aktowe koncentrowały się na problematyce ścigania występów stypizowanych w art. 156 § 3 i 158 § 3 k.k.¹ Ich wyniki wskazywały, że stan ścigania karnego sprawców obu tych typów przestępstw był pesymistyczny, a powtarzające się błędy dotyczyły dość często współpracy organu procesowego z medykiem sądowym i wykorzystania tych dowodów w procesie ustalania i przypisania winy sprawcy. Ocena zebranych dowodów i okoliczności popełnienia czynu była prowadzona bez zachowania równowagi interesów stron zaistniałego konfliktu społecznego i odbywała się z wyraźnym pokrzywdzeniem ofiary, skutkiem czego minimalizowano odpowiedzialność sprawcy, zaś jego wina nie uzyskiwała właściwej oceny prawnokarnej poprzez odzwierciedlenie jej w odpowiedniej normie szczególnej prawa karnego materialnego.

W badaniach tych sugerowano również potrzebę wprowadzenia zmian legislacyjnych podnosząc, że ograniczenie odpowiedzialności karnej sprawcy skutku śmiertelnego będącego następstwem umyślnych uszczerbków na zdrowiu tylko do ciężkiego uszczerbku jako czynu wyjściowego, jest nieuzasadnione zarówno względami dogmatycznymi jak i ochrony społecznej. Z tych właśnie powodów odpowiedzialność karna za następstwo skutku śmiertelnego powinna obejmować – jak w poprzednim stanie prawnym – również czyn wyjściowy określony treścią art.157 § 1 k.k. Podnoszono także, iż zakres penalizacji podstawowego typu przestępstwa brania udziału w bójce lub pobiciu, z uwagi na wprowadzone znamię narażenia człowieka na bezpośrednie niebezpieczeństwo, jest wysoce nieoznaczony i niemożliwy do dowodowego zweryfikowania.

W związku z krytycznymi uwagami dotyczącymi postępowania przygotowawczego oraz sądowego, z uwagi na ich powagę, skalę i liczebność, wyrażono pogląd, że

¹ St. Łagodziński, *Ciężki uszczerbek na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym – art. 156 § 3 k.k.*, Prawo w działaniu Nr 5, Warszawa 2008; St. Łagodziński, *Udział w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym (art. 158 § 3 k.k.)*, Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, Warszawa 2010.

wpracowane w prawie reguły i standardy ocen zawinienia i szkody w różnych dziedzinach życia społecznego, należy odnosić także do procesu kontroli i oceny stosowania normy prawnej w postępowaniu przygotowawczym i sądowym, gdyż niezależność prokuratora i niezawisłość sędziowska uzyskały walor korporacyjnych przywilejów i nie oznaczają powinności społecznej.

Przestępstwa przeciwko życiu, obok wspomnianych występków z art. 156 § 3 i 158 § 3 k.k., to również znaczące statystycznie przestępstwa zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka przewidziane w art. 148 i 155 k.k. Pośród tej właśnie grupy przestępstw, możliwa jest w postępowaniu sądowym ich wzajemna „migracja statystyczna”. Dało to właśnie asumpt – obok minimalizowania odpowiedzialności karnej sprawcy i podobieństwa popełnianych błędów we wspomnianych badaniach, do podjęcia badania praktyki ścigania karnego przestępstw stypizowanych w art. 148 i 155 k.k. Dalszym argumentem przemawiającym za potrzebą podjęcia takich badań wydaje się być i to, że podobna tendencja minimalizowania odpowiedzialności karnej sprawcy przestępstw przeciwko życiu, cechuje również doktrynę i judykaturę. Dowodem zaś tego są poglądy eliminujące z oceny pojęcia niebezpiecznego przedmiotu sposób jego użycia, a również poglądy o braku podstaw do stosowania przepisów ustawy o zbiegu kumulatywnym przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, gdy jego czynem wyjściowym jest zamiar naruszenia nietykalności cielesnej bądź spowodowanie lekkiego uszczerbku na zdrowiu.² Godna bliższej uwagi jest również analiza statystyki interesujących nas przestępstw, wskazująca na zachodzącą ujemną dysproporcję między ilością skazań a ilością osób podejrzanych (oskarżonych) stwierdzonych przestępstw w grupie najpoważniejszych przestępstw oraz dysproporcję dodatnią skazań za przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka.

² Postanowienie SN z 3-I-2006 r., sygn. II KK 80/05, OSNKW 2006, poz. 38; w doktrynie możliwość zbiegu kumulatywnego art. 155 k.k. z przepisami art. 157 § 2 lub art. 217 § 1 k.k. pomijana jest najczęściej milczeniem.

II. Przedmiot i metoda badania, dobór materiału aktowego

Badania sędowo-prokuratorskiej praktyki ścigania karnego określonego typu przestępstwa, wymaga prowadzenia jej na podstawie prawomocnie zakończonych spraw karnych. Czyn zabroniony stypizowany w art. 155 k.k. podlega w postępowaniu sądowym – zgodnie z art. 24 § 1 k.p.k. – właściwości rzeczowej sądu rejonowego, zaś czyny przewidziane w art. 148 § 1-4 k.k. – zgodnie z art. 25 § 1 i 2 k.p.k. – właściwości sądu okręgowego. W okresie obowiązywania kodyfikacji karnych z 1997 r. właściwość ta nie uległa zmianom nowelizacyjnym. W czasie tym notowano na terenie kraju w stosunku rocznym w odniesieniu do przestępstw zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka średnio po około:

	art. 148 k.k.	art. 155 k.k.
przestępstwa stwierdzone	930	175
ujawnieni podejrzani	913	160
skazani	536	216

Zródło – obliczenia własne

Te dysproporcje liczby skazanych w stosunku do ujawnionych sprawców (podejrzanych), ujemna w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa i dodatnia w stosunku do nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, notowane w całym okresie obowiązywania kodeksu karnego z 1997 r. wskazują dowodnie, iż za ten ostatni typ przestępstwa zostają skazane osoby oskarżone o bardziej groźne typy przestępstw przeciwko życiu. Zjawisko to występowało również we wspomnianych badaniach praktyki ścigania o występki z art. 156 § 3 i 158 § 3 k.k., a podejmowane zmiany prawnokarnej oceny zarzuconego czynu nie zawsze były uzasadnione. Szczegółowe w tym zakresie informacje wraz ze współczynnikiem skazań w stosunku do osób podejrzanych w poszczególnych grupach przestępczości zamieszczono w dalszej części opracowania.

Uwzględniając czas prowadzenia uprzednich badań praktyki ścigania karnego przestępstw przeciwko życiu (art. 156 § 3 i 158 § 3 k.k.) oraz potrzebę doboru ze zbliżonego okresu materiału aktowego o przestępstwa zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, uznano, że najbardziej optymalnym będzie rok

2009 jako czas ich prawomocnego zakończenia w postępowaniu sądowym. Założono również że badania te będą prowadzone: w roku 2011 o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka oraz w kolejnym 2012 roku o przestępstwo zabójstwa. Celem uzyskania stosownego materiału badawczego zwracano się sukcesywnie do prezesów wybranych losowo sądów okręgowych o nadesłanie prawomocnie zakończonych w 2009 r. akt wspomnianych spraw karnych. W związku z wprowadzeniem przez kodeks karny z 1997 do ustawowej definicji nieumyślnego czynu zabronionego nowego pojęcia w postaci „niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach” oraz potrzeby ustalenia sposobu posługiwania się tym znamieniem przez praktykę ścigania, zwrócono się również do Prokuratora Okręgowego w Olsztynie o nadesłanie spraw karnych o przestępstwo z art. 155 k.k. zakończonych umorzeniem wobec niestwierdzenia przestępstwa.

W wyniku tego otrzymano i poddano badaniom:

- akta 86 spraw o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, w których zapadły prawomocne rozstrzygnięcia przeciwko 93 oskarżonym;
- akta 100 spraw o 105 przestępstw zabójstwa, w których zapadły prawomocne rozstrzygnięcia przeciwko 104 oskarżonym;
- akta 49 spraw o czyn z art. 155 k.k. umorzonych wobec niestwierdzenia przestępstwa.

Łącznie materiał aktowy badanej próby obejmował 235 spraw zawartych w 569 tomach akt, przy czym średnia dla spraw o zabójstwa wynosiła 3,7 zaś o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci 1,5 tomu. Postępowania w sprawach o przestępstwa zakończone prawomocnym rozstrzygnięciem sądowym, dotyczyły czynów popełnionych w nieodległej przeszłości, i tak:

- o przestępstwo z art. 155 k.k.:
 - w 2009 r. 25 przestępstw;
 - w 2008 r. 44 przestępstwa;
 - w 2007 r. 11 przestępstw, zaś pozostałe 6 w latach 2006, 2005 i 2003.
- o przestępstwo z art. 148 § 1 i 4 k.k.:
 - w 2009 r. 12 przestępstw;
 - w 2008 r. 69 przestępstw;
 - w 2007 r. 20 przestępstw;
 - w 2006 r. 4 przestępstwa.

Uzyskane do badania sprawy pochodziły z następujących apelacji:

L.p.	nazwa apelacji	art. 148 § 1 i 4 k.k.	art. 155 k.k.	umorzone Art. 155 k.k.
1.	Białystok	8	4	49
2.	Gdańsk	9	14	-
3.	Katowice	6	7	-
4.	Kraków	11	12	-
5.	Lublin	4	10	-
6.	Łódź	18	6	-
7.	Poznań	7	1	-
8.	Rzeszów	-	3	-
9.	Szczecin	7	2	-
10.	Warszawa	-	9	-
11.	Wrocław	30	18	-
	Łącznie	100	86	49

Uwzględniając przytoczone wyżej przeciętne liczby zapadających każdego roku skazań za przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci oraz zabójstwa, badane próby wynosiły odpowiednio 43,0% oraz 19,4%, co zdaje się stanowić materiał dostatecznie reprezentatywny dla oceny ścigania i orzekania co do omawianych typów przestępstw. Wyniki prowadzonego badania dokumentowano ankietą oddzielnie dla każdej sprawy, zwracając uwagę na takie zagadnienia jak: sprawność i dogłębność postępowania, uwarunkowania kryminologiczne przestępstwa, zachowania sprawcze i naruszane zasady ostrożności, obrażenia cielesne prowadzące do skutku śmiertelnego, w tym zwłaszcza wielokrotność i powtarzalność zadawanych urazów, problem współdziałania prowadzącego postępowanie z medykiem sądowym i opiniowania medycznego, a także zasadność podejmowania rozstrzygnięć merytorycznych.

III. Statystyczny obraz zagrożenia przestępstwami zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka

Prowadzenie badania określonego typu przestępstwa oraz praktyki jego ścigania w postępowaniu przygotowawczym i sądowym (w dalszej części opracowania dla obu tych faz postępowania będę używać ogólnego zwrotu ściganie karne) wymaga również wiedzy o statystycznych rozmiarach tej przestępczości i przestępstw rodzajowo zbliżonych. Odnosząc to zainteresowanie do przestępstw przeciwko życiu, będą to te czyny zabronione, w których śmierć człowieka jako ustawowe jego znamię, była zamiarem albo też następstwem sprawczych zachowań przeciwko życiu lub zdrowiu. Do tak rozumianej grupy przestępstw przeciwko życiu, uwzględniając przy tym ich statystyczną istotność, należy zaliczyć obok zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka również przestępstwa spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu oraz brania udziału w bójce lub pobiciu, których następstwem była śmierć człowieka. Tylko wśród tej grupy przestępstw możliwa jest w postępowaniu sądowym ich wzajemna „statystyczna migracja”, poprzez zmianę oceny prawnej czynu zarzucanego sprawcy na przepis łagodniejszy, którym jest najczęściej art. 155 k.k. Taki obraz badanego zjawiska społecznego, jakim jest przestępczość w jego nasileniu, wzajemnych relacjach i tendencjach rozwojowych, pozwala śledzić i relacjonować system statystyczny Temida Komendy Głównej Policji oraz statystyka prowadzona przez Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości, relacjonująca prawomocne skazania oskarżonych. Należy mieć również na uwadze, że oba te rodzaje statystyki kreślą obraz liczbowy tożsamy typów przestępstw, jednakże w różnym historycznie czasie ich popełnienia. Czyny zabronione ujęte statystyką policyjną, stają się przedmiotem statystyki sądowej dopiero po ich prawomocnym rozpoznaniu w postępowaniu sądowym i jest to zjawisko permanentne.

Dane statystyczne w tym zakresie, jakie zamieszczono poniżej w tabelach 1 - 5, pozwalają na przyjęcie, iż w okresie obowiązywania nowych kodyfikacji karnych, średnio w stosunku rocznym popełniano na terenie kraju:

- 930 przestępstw zabójstwa;

- 175 przestępstw nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka;
- 140 przestępstw ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym;
- 90 przestępstw brania udziału w bójce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym.

Wszystkie te przestępstwa – przy ich niekiedy zróżnicowanym nasileniu w poszczególnych latach – cechuje na ogół tendencja spadkowa. Tendencja spadkowa dotyczyła również ogólnej przestępczości oraz przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu w stosunku do przestępczości ogółem.

Zapadające w postępowaniu sądowym rozstrzygnięcia merytoryczne, to obok orzeczeń o winie i karze również orzeczenia uwalniające od winy, jeżeli w ocenie sądu dowody przedstawione przez oskarżyciela publicznego nie potwierdzają zasadności oskarżenia. Okoliczność ta w powiązaniu z różnym historycznie czasem zaistnienia zdarzeń relacjonowanych pojęciami osoba podejrzana i skazany (obie wspomniane statystyki Komendy Głównej Policji i Ministerstwa Sprawiedliwości nie ewidencjonują liczebności osób oskarżonych) powoduje, iż obie te liczebności nie bilansują się statystycznie. Najczęściej występujące w postępowaniu sądowym zmiany oceny prawnokarnej czynu zarzuconego sprawcy, to przyjęcie kwalifikacji prawnej z art. 156 § 3 lub 155 k.k. w miejsce zarzuconego przestępstwa zabójstwa, bądź też kwalifikacji prawnej z art. 155 k.k. w miejsce zarzuconego ciężkiego uszczerbku na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym. Te właśnie okoliczności są zasadniczym powodem, iż w przestępstwie zabójstwa współczynnik skazań w stosunku do osób podejrzanych kształtuje się na poziomie 58,6%, zaś w przestępstwie nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka na poziomie 134,5%. Na ile te zmiany prawnokarnej oceny czynu zarzucanego, mają uzasadnienie w materiale dowodowym sprawy i są uwarunkowane określonymi błędami postępowania karnego, może odpowiedzieć badanie aktowe spraw karnych interesujących nas typów przestępstw.

Tabela 1. Nieumyślne spowodowanie śmierci art. 155 k.k.

Rok	Przestępstwo stwierdzone	Podejrzani	Skazani	
			I.b.	stosunek procentowy do osób podejrzanych
2000	190	160	213	133,1
2001	153	155	214	138,0
2002	167	158	197	124,6
2003	171	155	190	122,5
2004	207	196	239	121,9
2005	201	191	262	137,1
2006	207	188	235	125,0
2007	170	163	200	123,4
2008	182	158	242	153,1
2009	167	150	207	138,0
2010	142	123	203	165,0
2011	145	134	196	146,3
Łącznie	2.102	1.931	2.598	134,5

Źródło: przestępstwa stwierdzone i podejrzani, Komenda Główna Policji – system statystyczny Temida; skazania – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tabela 2. Zabójstwo – art. 148 § 1 – 4 k.k.

Rok	Przestępstwo stwierdzone			Podejrzani	Skazani	
	Ogółem	w tym usiłowane	stosunek procentowy do przestępstw ogółem		I. b.	Stosunek procentowy do osób podejrzanych
2000	1269	460	36,2	1186	461	38,8
2001	1325	574	43,3	1274	568	44,5
2002	1188	498	41,9	1206	555	46,0
2003	1039	401	38,5	1015	556	54,7
2004	980	364	37,1	970	743	76,5
2005	837	293	35,0	861	643	74,6
2006	816	336	41,1	794	537	67,6
2007	842	330	39,1	845	381	45,0
2008	759	297	39,1	742	496	66,8
2009	763	265	34,7	755	489	64,7
2010	680	240	35,2	660	533	80,7
2011	662	209	31,6	652	467	71,6
łącznie	11.160	4.267	38.2	10.960	6.429	58,6

Źródło: przestępstwa stwierdzone i podejrzani, Komenda Główna Policji – system statystyczny Temida; skazania – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tabela 3. Ciężki uszczerbek na zdrowiu ze skutkiem śmiertelnym – art. 156 § 3 k.k.

Rok	Przestępstwa stwierdzone	Podejrzani	Skazani	
			L.b.	Stosunek procentowy do osób podejrzanych
2000	187	141	125	88,6
2001	149	121	110	90,9
2002	150	119	99	83,1
2003	144	112	106	94,6
2004	133	110	121	110,0
2005	161	132	129	97,7
2006	150	117	101	86,3
2007	125	93	82	88,1
2008	121	102	112	109,8
2009	123	100	139	139,0
2010	130	113	111	98,2
2011	112	92	99	107,6
łącznie	1.685	1.352	1.334	98,7

Źródło: przestępstwa stwierdzone i podejrzani, Komenda Główna Policji – system statystyczny Temida; skazania – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tabela 4. Udział w bójkce lub pobiciu ze skutkiem śmiertelnym – art. 158 § 3 k.k.

Rok	Przestępstwa stwierdzone	Podejrzani	Skazani	
			L.b.	Stosunek procentowy do osób podejrzanych
2000	118	196	130	66,3
2001	98	177	118	66,6
2002	93	172	139	80,8
2003	85	158	152	96,2
2004	59	106	169	159,4
2005	90	259	190	73,3
2006	73	180	164	91,1
2007	73	124	97	78,2
2008	80	145	146	100,6
2009	76	160	133	83,1
2010	73	155	111	71,6
2011	60	128	121	94,5
łącznie	1.078	1.960	1.670	85,2

Źródło: przestępstwa stwierdzone i podejrzani, Komenda Główna Policji – system statystyczny Temida; skazania – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

Tabela 5. Przestępczość ogółem i przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu wraz ze wskaźnikiem procentowym

Rok	Przestępczość ogółem	Przestępczość przeciwko życiu i zdrowiu	Wskaźnik procentowy
2000	1.266.910	34.061	2.68
2001	1.390.089	32.622	2.34
2002	1.404.229	35.054	2.49
2003	1.446.643	33.327	2.30
2004	1.461.217	31.132	2.13
2005	1.379.962	29.795	2.15
2006	1.287.918	30.003	2.33
2007	1.152.993	30.107	2.61
2008	1.082.057	29.413	2.71
2009	1.129.577	29.005	2.56
2010	1.151.157	29.374	2.55
2011	1.159.554	31.383	2.70
łącznie	15.312.306	380.276	2.48

Źródło: przestępstwa stwierdzone i podejrzani, Komenda Główna Policji – system statystyczny Temida; skazania – Wydział Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości.

IV. Prawnokarne regulacje przestępstw zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka w polskich kodeksach karnych

Stan prawny poprzedzający kodeks karny z 1932 r. stanowiły w Rzeczypospolitej Polskiej kodyfikacje karne państw zaborczych, a to:

- Ustawa karna austriacka z dnia 27 maja 1852 r.;
- Niemiecki Kodeks karny z 15 maja 1871 r.;
- Kodeks karny z 22-III-1903 r. obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej na ziemiach byłego zaboru rosyjskiego.

Zasygnalizowanie chociażby skrótowe ich podstawowych rozstrzygnięć w odniesieniu do interesujących nas typów przestępstw wydaje się być niezbędne, dla poznania źródła i okoliczności wprowadzenia do obowiązującego aktualnie kodeksu karnego pojęcia niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, jako ustawowego znamienia charakteryzującego czyn zabroniony popełniony nieumyślnie.

Ustawa karna austriacka w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa przyjmowała jego podział na morderstwo - § 134 i zabójstwo - § 140, charakteryzujące się tym, że morderstwo cechuje zamiar pozbawienia życia, zaś zabójstwem jest czyn podjęty nie w zamiarze zabicia lecz w innym nieprzyjaznym zamiarze. Morderstwo i zabójstwo będące zbrodnią, wymagają zgodnie z § 1 złego zamiaru. Występkiem nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka wg § 335 było każde działanie lub zaniechanie, co do którego działający może mieć świadomość już na podstawie ich naturalnych, przez każdego łatwo rozpoznalnych skutków, albo na podstawie ogłoszonych przepisów szczególnych, albo wskutek swego stanowiska, urzędu, zawodu, rzemiosła, zatrudnienia, albo swych szczególnych stosunków, że one zdolne są, wywołać lub powiększyć niebezpieczeństwo dla życia, zdrowia lub ciała ludzkiego.

Niemiecki kodeks karny przyjmował również podział przestępstwa umyślnego pozbawienia życia człowieka na morderstwo i zabójstwo (§ 211 Mord i § 212 Totschlag), zaś czynnikiem różnicującym je było – w ówczesnym stanie prawnym –

wykonanie czynu z zastanowieniem lub bez zastanowienia. Przepięstwo nieumyślne spowodowania śmierci człowieka charakteryzowała niedbałość (§ 222 Kto by wskutek niedbalstwa spowodował śmierć człowieka).³ Rozstrzygnięcia tego kodeksu były dość oszczędne w definiowaniu przestęstwa umyślne. Wg § 15 karalny jest tylko czyn umyślny, o ile ustawa wyraźnie nie określa zagrożenia karą za działania niedbałe, zaś wg § 59 sprawca czynu umyślne winien mieć świadomość istnienia okoliczności należących do istoty przestęstwa. Kodeks ten nie zdefiniował pojęcia czynu nieumyślne i lukę tę zapełniła doktryna i judykatura.

Kodeks karny z 1903 r. odrzucając rozróżnienie zabójstwa premedytowanego i nierozumyślne, ujął je w przypisie art. 453 jednym wspólnym mianem „winny zabójstwa” ulegnie karze... Obok tego podstawowego typu zabójstwa, wprowadził w kolejnych przepisach art. 454-456 szereg okoliczności kwalifikujących, a w art. 464 przestęstwo nieostroznego spowodowania śmierci. W art. 48 części ogólnej zdefiniował też pojęcia przestęstwa umyślne i nieostroznego. Pierwsze z nich ma miejsce „nie tylko wtedy, gdy winowajca chciał, aby się spełniło, lecz również wtedy, gdy zdawał sobie sprawę z możliwości następienia skutku, warunkującego przestępnosc czynu”. Przepięstwo zaś nieostrożne zachodzi „nie tylko wtedy gdy winowajca nie przewidział, chociaż mógł lub powinien był przewidzieć, lecz również wtedy, gdy przewidując następienie skutku, warunkującego przestępnosc tego czynu, mniemał lekkomyślnie, że temu skutkowi zapobiegnie”.⁴

Kodeks karny z 1932 r. regulację odpowiedzialności karnej za przestęstwa zabójstwa i nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka zawarł w przepisach art. 225 i 230 k.k. Przyjmując jednolitą formę zabójstwa – bez jego podziału na zabójstwo i morderstwo – postanowiono jednak w art. 219 § 2 projektu kodeksu wyodrębnić jego typy kwalifikowane o charakterze podmiotowym, kiedy zabójstwo popełniono z niskich pobudek, podstępem lub w sposób okrutny.⁵ Ostatecznie jednak typy kwalifikowane zabójstwa zostały odrzucone.

³ W. Makowski, *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo w Rzeczypospolitej Polskiej*, T. III, Warszawa 1922, s.50 i 89.

⁴ N. Tagancew, *Kodeks karny (22-III-1903 r.). Zasady ogólne*, Warszawa 1921, s.63-64; N. Tagancew, *Kodeks ... część II-XIX*, Warszawa 1922, s. 515-550.

⁵ *Komisja Kodyfikacyjna Rzeczypospolitej Polskiej, uzasadnienie części szczególnej projektu kodeksu karnego*, Warszawa 1930, T.V, z. 4, s.161-167.

Odpowiedzialność karna za przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka oraz skutek śmiertelny będący następstwem umyślnych działań przeciwko zdrowiu zawarto w dwu przepisach art. 230 k.k., które miały następującą treść:

§ 1. Kto nieumyślnie powoduje śmierć człowieka, podlega karze więzienia do lat 5.

§ 2. Jeżeli śmierć wynikła z umyślnego uszkodzenia ciała, rozstroju zdrowia, spędzenia płodu lub porzucenia, określonego w art. 200, sprawca podlega karze więzienia do lat 10.

Zamieszczenie tego ostatniego przepisu tuż po ustawowym typie nieumyślnego pozbawienia życia człowieka, zrodziło określone konsekwencje co do jego charakteru jako typu kwalifikowanego. Jego wyższa karalność zależała bowiem nie od następstwa w postaci śmierci, ale od czynu wyjściowego, który skutek ten wywołał. Takie stanowisko wynikało jednoznacznie z motywów ustawodawczych do art. 230 k.k., w których napisano: „Tego wypadku projekt nie uznał za właściwe traktować jako kwalifikacji podstawowego przestępstwa uszkodzenia ciała przez skutek niezamierzony, jak to ma miejsce w większości obowiązującego ustawodawstwa, ale odwrotnie – jako kwalifikację nieumyślnego spowodowania śmierci, stwarzając w ten sposób harmonię pomiędzy teorią a brzmieniem ustawy”.⁶ Wymienione w treści art. 230 § 2 k.k. przestępstwa umyślne uszkodzenia ciała..., jako czyn wyjściowy kwalifikowanego nieumyślnego spowodowania śmierci, to:

- typy umyślnego uszkodzenia ciała i rozstroju zdrowia przewidziane art. 235-237 k.k.;
- spędzenie płodu przewidziane art. 231, 232, i 234 k.k.;
- porzucenie wbrew obowiązkowi opieki lub nadzoru dziecka poniżej lat 13 albo osoby znajdującej się pod opieką lub nadzorem z powodu nienormalności lub nieprzytomności – art. 200 k.k.

Stanowisko to nie uzyskało w doktrynie pełnej akceptacji i zarzucano mu, że prowadzi do niemożliwych do przyjęcia konsekwencji polegających na:

⁶ Komisja Kodyfikacyjna..., s. 175.

kwifikowaniu przestępstw nieumyślnych wyprzedzającym je działaniem umyślnym oraz istnienia w prawie karnym nieumyślnej zbrodni.

Argumentowano zwłaszcza, że przepis art. 230 § 2 k.k. jest w swej istocie skrótem kodyfikacyjnym, zmierzającym do uniknięcia zbędnego powtarzania następstwa w postaci śmierci człowieka przy każdym z umyślnych przestępstw wyjściowych.⁷

Kodeks karny z 1969 r. przyjął w tym zakresie inne rozwiązanie. W odniesieniu do zabójstwa podwyższył dolny próg jego zagrożenia karnego. Przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka zamieścił w niezmienionym brzmieniu w art. 152 k.k., zaś skutek śmiertelny jako następstwo umyślnych przestępstw przeciwko zdrowiu wyodrębnił i zamieścił, tuż po typach przestępstw przeciwko zdrowiu (art. 155 i 156 k.k.), w samoistnym przepisie art. 157 k.k. traktującym o przestępstwie umyślnym kwalifikowanym przez następstwo zawinione nieumyślnie. Przepis ten uzyskał następującą treść:

§ 1 Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 153, 154 § 1 lub 156 § 1 jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 2 Jeżeli następstwem czynu określonego w art. 155 § 1 jest śmierć człowieka, sprawca podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 2.

Ustawą z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny przepis art. 157 k.k. uległ dalszym zmianom redakcyjnym i wyodrębniono w nim 3 typy przestępstw przeciwko zdrowiu kwalifikowane przez następstwo skutku śmiertelnego.⁸ W podobny sposób postąpiono w stosunku do przestępstwa porzucenia wbrew obowiązkowi troszczenia się o osobę poniżej lat 15 lub nieporadną, zamieszczając jego typ kwalifikowany następstwem w postaci skutku śmiertelnego – art. 187 § 2 k.k. tuż po typie podstawowym – art. 187 § 1 k.k. Wprowadzając te zróżnicowane zagrożeniem karnym typy przestępstw przeciwko zdrowiu, kwalifikowane następstwem skutku śmiertelnego, kodeks karny z 1969 r. usunął niekonsekwencję k.k. z 1932 r., w którym zarówno czyn wyjściowy z art. 235 jak i kwalifikowane skutkiem śmiertelnym jako jego następstwo (art. 230 § 2) miały takie same zagrożenia karne.

⁷ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, wyd. V, Lwów 1938, s. 525; M. Siewierski, *Kodeks karny i prawo o wykroczeniach. Komentarz*, wyd. VIII, Warszawa 1958, s. 312.

⁸ Ustawa z dnia 7 stycznia 1993 r. o planowaniu rodziny (Dz. U. Nr. 17, poz. 781).

Kodeks karny z 1997 r. wprowadził dalsze zróżnicowanie odpowiedzialności karnej sprawcy za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, a zarazem i jej ograniczenie za spowodowane przezeń umyślnym działaniem przeciwko zdrowiu następstwa tych czynów w postaci skutku śmiertelnego. Polegały one w szczególności na następujących regulacjach :

- wprowadzeniu kwalifikowanych typów przestępstwa zabójstwa określonych treścią art. 148 § 2 i 3 k.k. ;
- przejęciu w niezmienionej treści z obu poprzednich kodeksów, ustawowej definicji przestępstwa nieumyślnego pozbawienia życia człowieka ;
- rezygnacji z wyższej karalności sprawcy spowodowania naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia innych niż określone w art. 156 § 1 k.k. jeżeli ich następstwem była śmierć człowieka;
- zagrożeniu w art. 156 § 3 i 154 § 2 k.k. karą pozbawienia wolności od lat 2 do 12, sprawcy przestępstw ciężkiego uszczerbku na zdrowiu oraz aborcji stypizowanych w art. 152 § 3 i 153 k.k., jeżeli ich następstwem jest śmierć (człowieka – kobiety ciężarnej);
- zagrożeniu w art. 154 § 1 k.k. karą pozbawienia wolności od roku do lat 10, sprawcy przestępstw aborcyjnych stypizowanych w art. 152 § 1 i 2 k.k., jeżeli ich następstwem jest śmierć kobiety ciężarnej;
- zagrożeniu w art. 210 § 2 k.k. karą pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8 sprawcy przestępstwa, który wbrew obowiązkowi troszczenia się, porzuca małoletniego poniżej lat 15 albo osobę nieporadną, jeżeli następstwem czynu jest śmierć tej osoby.

Spośród tych zmian legislacyjnych, w uzasadnieniu rządowego projektu nowego kodeksu karnego, odniesiono się merytorycznie do karalności przestępstw aborcyjnych i następstwa kwalifikującego ich wyższą karalność, a również do rezygnacji z wyższej karalności sprawcy za skutek śmiertelny wywołany naruszeniem czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia innymi niż określone w art. 156 § 1 k.k. i to ostatecznie brzmi następująco: „Pod wpływem wymowy argumentów lekarzy Kodeks rezygnuje też z kwalifikowanego „średniego” uszkodzenia ciała przez następstwo

w postaci nieumyślnej śmierci. Jest bowiem w zasadzie nie do ustalenia, czy śmierć była wynikiem takiego uszkodzenia ciała, określonego w art. 157 § 1, a nawet gdyby się to dało ustalić, to byłby to przypadkowy skutek, który według reguł obiektywnego przypisania skutku nie zasługuje na odpowiedzialność za typ kwalifikowany”.⁹

Wydaje się, że w tej argumentacji znajdujemy więcej sofistyki niż prawa. W treści uzasadnienia projektu Kodeksu karnego nie ujawniono wspomnianej argumentacji lekarzy dotyczącej rezygnacji z kwalifikowanego średniego uszkodzenia ciała przez następstwo w postaci śmierci, skutkiem czego nie jest możliwa jej merytoryczna ocena. Gdy chodzi o reguły przypisania odpowiedzialności za następstwo czynu, to są one tożsame w całym prawie karnym, a określa je tylko i wyłącznie art. 9 § 3 k.k. Skoro następstwem wszystkich „kodeksowych odmian” przestępstw aborcyjnych może być śmierć kobiety ciężarnej, to również śmierć człowieka może być następstwem średniego lub innych uszkodzeń cielesnych. Ustalenie istnienia związku przyczynowego, między zabiegiem aborcyjnym bądź uszkodzeniem ciała a skutkiem śmiertelnym jako ich następstwem, to kwestia wiadomości specjalnych z zakresu medycyny sądowej i kompetencji właściwego biegłego medyka, a nie normy prawnej. Jeżeli dopuszczamy ustalanie za pośrednictwem medyka sądowego – istnienie takiego związku z ciężkim uszczerbkiem na zdrowiu, przewidzianymi kodeksem typami przestępstw aborcyjnych, porzuceniem osoby małoletniej lub nieporadnej, a nawet wypadkami w komunikacji, to dowolnym i opartym wyłącznie na „mniemanologii” jest normatywne wyłączanie istnienia tego związku przyczynowego z innymi obrażeniami cielesnymi.

Należy także zauważyć, iż przez okres ponad 60 lat obowiązywania obu poprzednich kodyfikacji karnych, funkcjonował typ przestępstwa, którego czynem wyjściowym było umyślne uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia a jego kwalifikującym następstwem skutek śmiertelny. Praktyka ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości, nie miały wówczas żadnych trudności z ustalaniem za pośrednictwem biegłego lekarza medycyny, czy skutek ten był następstwem doznanych przez ofiarę obrażeń cielesnych. W całym okresie obowiązywania k.k. z 1969 r., w tym również i po jego nowelizacji ustawą o planowaniu rodziny, statystyka skazań Ministerstwa Sprawiedliwości rejestrowała skazania za przestępstwo średniego uszczerbku

⁹ *Nowe kodeksy karne z 1997 r. z uzasadnieniem*, Warszawa 1997 r., s. 186.

i przestępstwa aborcyjne kwalifikowane następstwem w postaci skutku śmiertelnego.¹⁰

Braku w ustawie karnej typu przestępstwa „średniego” uszczerbku na zdrowiu kwalifikowanego następstwem skutku śmiertelnego, nie naprawi przewidziana art. 11 k.k. instytucja kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy, będąca w swej istocie obejściem skutków art. 9 § 3 k.k. Powołanie w ocenie prawnokarnej czynu obu zbiegających się przepisów, tj. art. 155 i 157 § 1 k.k. nie powoduje zwiększenia zagrożenia karnego, a pozwala jedynie na jego ocenę jako przestępstwa umyślnego, w którym skutek śmiertelny był objęty nieumyślnością. Podobna sytuacja ma również miejsce, gdy tym umyślnym czynem wyjściowym prowadzącym do nieumyślnego skutku śmiertelnego, jest naruszenie nietykałości cielesnej lub naruszenie czynności narządu ciała lub rozstrój zdrowia trwające nie dłużej niż 7 dni. Oczywistym jest, że w takiej sytuacji ściganiu sprawcy za przestępstwo z art. 155 k.k. pozostające w zbiegu z art. 157 § 2 lub 217 § 1 k.k., stoją na przeszkodzie względy proceduralne w postaci braku skargi uprawnionego oskarżyciela. W badanych sprawach nie natrafiono jednak na ślady stosownego informowania osób najbliższych zmarłego pokrzywdzonego o przysługujących im uprawnieniach z art. 52 § 1 k.p.k., ani też na podjętą przez prokuratora na podstawie art. 60 § 1 k.p.k. decyzję o ściganiu – z uwagi na interes społeczny – umyślnego prywatnoskargowego czynu wyjściowego, co otworzyłoby możliwość procesową stosowania przepisów art. 11 k.k. Ma to swoją wymowę w ocenie społecznej wrażliwości organu prokuratorskiego.

Skoro założeniem i materialną podstawą stosowania kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy, jest potrzeba oddania w prawnokarnej ocenie czynu całej jego kryminalnej zawartości, to z punktu widzenia społecznego nie jest rzeczą obojętną, iż czynem wyjściowym nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, był umyślny czyn zabroniony pozostający z nim w związku przyczynowo – skutkowym. Niezasadnym i sprzecznym z życiowym rozsądkiem byłby tu zwłaszcza pogląd dopuszczający możliwość stosowania zbiegu pomijalnego, tj. konsumpcji umyślnego przestępstwa z art. 157 § 2 lub 217 § 1 k.k. przez przestępstwo nieumyślne,¹¹ gdyż

¹⁰ *System prawa karnego*, T. IV, część I, *O przestępstwach w szczególności*, Wrocław – Warszawa, wyd. PAN, 1985, s. 414; Pismo Wydziału Statystyki Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 7-II-2012 r. o skazaniach z art. 157 § 1-3 k.k. z 1969 r. w okresie lat 1993-1997.

¹¹ Post. SN z 3-I-2006 r., sygn. II k.k. 80/05, OSNKW 2006, z. 4, poz. 38.

byłaby to niczym nieuzasadniona redukcja odpowiedzialności karnej sprawcy. W obszarze prawa karnego, zamiar popełnienia czynu zabronionego nie może być eliminowany nieumyślnością wywołanego skutku, gdyż byłoby to dopuszczeniem przyczynowego działania wstecz. Istotnym jest również, aby w tej konfrontacji rozsądku z normą prawa, zwyciężył rozsądek a nie norma prawa.

Tożsame we wszystkich polskich kodeksach karnych ubiegłego wieku definiowanie przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, nie oznacza, że z powodu rezygnacji z posługiwania się pojęciami winy umyślnej i nieumyślnej, nie wystąpią w praktyce stosowania prawa istotne trudności w dowodzeniu oskarżonemu sprawstwa popełnienia tego czynu. Kodeks karny z 1932 r. definiując w art. 14 § 2 przestępstwo nieumyślne określił, że zachodzi ono „zarówno wtedy, gdy sprawca możliwość skutku przestępnego przewiduje, lecz bezpodstawnie przypuszcza, że go uniknie, jak i wtedy, gdy skutku przestępnego lub przestępności działania nie przewiduje, choć może lub powinien przewidzieć”. W treść jednak art. 20 § 1 k.k. traktującym o błędzie, dla pierwszej formy winy nieumyślnej nazywanej powszechnie lekkomyślnością, użył *in fine* zwrotu werbalnego „nieostrożność” czyniąc ją synonimem lekkomyślności: „a błąd był wynikiem nieostrożności lub niedbalstwa”.

Pojęcie nieostrożności znalazło nieco szersze rozwinięcie w motywach ustawodawczych do przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, gdzie czytamy: „Pojęcie nieumyślności działania należy oczywiście rozumieć w znaczeniu określonym w części ogólnej. Polega ono zatem na niezachowaniu przeciętnego obowiązku ostrożności, kiedy na podstawie normalnej zdolności przewidywania i ogólnego obowiązku dbałości o życie ludzkie, oraz przewidywania skutków własnych działań, można wymagać od człowieka, aby nie dopuścił do nastąpienia karygodnego skutku”.¹² Tak więc nieostrożność nie będąc *in genere* ustawowym znamieniem przestępstwa nieumyślnego, określała zachowanie sprawcy przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka. Już w ówczesnym stanie prawnym, a również i później, podkreślano w doktrynie raczej pomocniczą rolę zasad ostrożności w określeniu nieumyślności przedmiotowego przestępstwa: „ścisłych reguł na to, kiedy sprawca postępuje wbrew obowiązującym go zasadom

¹² Komisja Kodyfikacyjna ..., s. 174.

ostrożności podać nie można”¹³; „nie zawsze spotykamy się ze sprecyzowanymi przepisami ostrożnego zachowania się, do których można by się odwołać... a przypuszczać należy, że dla ścisłego ustalenia zakresu takiego przestępstwa jak np. występki z art. 152 (k.k. z 1969 r., podkreślenie moje) będzie to również i w przyszłości niemożliwością”.¹⁴ Argumentowano tak i dlatego, że w ówczesnym stanie prawnym jedyną, wyłączną i wystarczającą determinantą przestępstwa nieumyślnego było przewidywanie przez sprawcę możliwości popełnienia czynu zabronionego i bezpodstawne przypuszczenie, że tego uniknie, jak też nie przewidywanie takiej możliwości, choć sprawca mógł lub powinien ją przewidzieć. Kodeks karny z 1969 r. nie posługiwał się pojęciem nieostrożności w definiowaniu przestępstwa nieumyślnego a także błędu – *vide* art. 7 § 2 i 24 § 1.

Do pojęcia tego powrócił kodeks karny z 1997 r. i w art. 9 § 2 niezachowanie wymaganej ostrożności uczynił warunkiem *sine qua non* przestępstwa nieumyślnego. W przepisie tym czytamy, że sprawca popełnia nieumyślny czyn zabroniony, jeżeli nie mając zamiaru jego popełnienia „popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał lub mógł przewidzieć”. Szczegółowe rozwinięcie rozumienia owych reguł ostrożności nastąpiło w uzasadnieniu rządowego projektu nowego kodeksu karnego, gdzie czytamy: „Zgodnie z wymaganiami współczesnej doktryny prawa karnego podstawowe znaczenie dla przyjęcia nieumyślności ma niezachowanie przez sprawcę ostrożności. Reguły ostrożności zostały ustalone – w zależności od rodzaju ludzkiej aktywności – odpowiednio do określonych dóbr prawnych i dotyczyć mogą kwalifikacji działającej osoby, użytego w działaniu narzędzia lub sposobu realizowania zamierzonej czynności. Reguły te są dostosowane do warunków, w których określona czynność może być podjęta. Nie przekreśla to możliwości ustalenia naruszenia ostrożności przez stworzenie takich warunków, w których dokonanie danej czynności jest dla chronionego dobra niebezpieczne. Specyficzne reguły ostrożności, których niezachowanie stanowić może podstawę przyjęcia nieumyślności, mogą dotyczyć także zasad współpracy

¹³ St. Śliwiński, *Polskie prawo karne materialne*, Warszawa 1946, s. 274.

¹⁴ W. Wolter w: *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 450.

w zespole i zasad kierowania pracą zespołową. Zachowanie reguł ostrożności oznacza, że czyn mieści się w ramach zachowań społecznie akceptowanych.¹⁵

Tak więc przestępstwo nieumyślne, to przedmiotowo tylko i wyłącznie naruszenie ostrożności wymaganej w danej dziedzinie aktywności ludzkiej, zaś podmiotowo to przewidywanie możliwości jego popełnienia albo też możliwość takiego przewidywania. Konsekwencją tego będzie to, że zarzucenie i przypisanie oskarżonemu popełnienia przestępstwa nieumyślnego, będzie przebiegać na dwu etapach dowodzenia, a to:

- wskazania określonej zasady ostrożności wymaganej w danych okolicznościach i wykazanie jej naruszenia;
- wykazanie, że sprawca nie mając zamiaru popełnienia czynu zabronionego, przewidywał taką możliwość albo też mógł ją przewidzieć.

Poszukując rodowodu owych zasad ostrożności w polskim prawie karnym, można przyjąć bez ryzyka popełnienia błędu, że ten germanizm został zaczerpnięty przez nowy kodeks karny z niemieckiej dogmatyki prawa karnego. Wspomniano uprzednio, że niemiecki kodeks karny z 1871 r. nie definiował pojęcie przestępstwa nieumyślnego i że lukę tę zapełniła doktryna i judykatura. Mianowicie przy braku ustawowej definicji przestępstwa nieumyślnego, funkcję czynnika ograniczającego zakres odpowiedzialności karnej zaczęto przypisywać pojęciu staranności obowiązującej w obrocie cywilnym, co formułował § 276 niemieckiego kodeksu cywilnego. Zagadnienia te były analizowane w pracach J. Giezka i R. Dębskiego¹⁶, a przeto nie wymaga to bliższego ich omawiania.

O ile w niemieckiej dogmatyce prawa karnego zainteresowanie obowiązkiem staranności było uzasadnione brakiem ustawowej definicji przestępstwa nieumyślnego, to w polskim prawie karnym sytuacja była diametralnie odmienna. Ustawowe zdefiniowanie przestępstwa nieumyślnego miało wieloletnią tradycję, zaś ocena nieumyślności przestępnego zachowania nie budziła dotąd żadnych trudności

¹⁵ *Nowe kodeksy karne...*, s. 121

¹⁶ J. Giezek, *Naruszenie obowiązku ostrożności jako przesłanka urzeczywistnienia przestępstwa nieumyślnego*, PiP 1999 nr 1; tenże: *Przyczynowość oraz przypisanie skutku w prawie karnym*, Wrocław 1994; R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa*, Łódź 1995 .

interpretacyjnych w praktyce ścigania karnego. Skuteczność i zasadność teorii i konstrukcji prawnokarnych weryfikuje życie, a zwłaszcza czy w praktyce ścigania karnego pozostają one w zgodności z rozsądkiem, kształtowanym społecznym doświadczeniem pokoleń. Przenoszenie zaś do systemu prawnego instytucji prawnokarnych wyrwanych z innych systemów, to często tylko i wyłącznie przysłowiowe „sypanie piachu” w tryby społecznej maszynerii, co właśnie uczyniono z zasadami ostrożności.

Pierwsza nasuwająca się tu wątpliwość to pytanie, dlaczego przy generalnej w art. 9 § 2 k.k. normie nieumyślności polegającej na niezachowaniu wymaganej ostrożności, w ustawowym opisie niektórych przestępstw nieumyślnych zachowano jako ustawowe znamię ich naruszenie (np. zasady bezpieczeństwa w ruchu lądowym). Generalnym może być również stwierdzenie, że instytucja naruszenia reguł ostrożności jest nieprzydatna w odniesieniu do przestępstw z winy kombinowanej, przy których spowodowany nieumyślnie skutek nie sposób określić jako wynik nieostrożności. Istnieje przecież szereg typów przestępstw nieumyślnych, dla których nie funkcjonują sformułowane normatywnie zasady ostrożności, a również i takie jak np. nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka, dla którego sama myśl zebrania katalogu zasad ostrożności będzie iluzją. Problem tkwi w tym, że praktyka została obciążona powinnością wskazania wymaganej w danych okolicznościach określonej zasady ostrożności i wykazania jej naruszenia, nie uzyskując w zamian ich katalogu, co rodzi niebezpieczeństwo stosowania uproszczeń bądź „polowania” na domniemane zasady, jak podnosili to w niemieckiej dogmatyce krytycy obowiązku staranności.¹⁷ Takiej normy ostrożności nie może spełnić wezwanie „nie czyni drugiemu co tobie niemiłe”, zaś na tle przestępstw z winy kombinowanej wręcz absurdem będą wszelkie próby różnicowania bezpiecznego i niebezpiecznego bicia, skoro każde z nich jest czynem bezprawnym, a dopełnienie ostrożności ma wyłączyć bezprawność. Gdzie w takiej sytuacji praktyka ścigania karnego ma poszukiwać owych zasad ostrożności, które nie zostały opracowane? Czy tworząc samodzielnie takie zasady ostrożności na podstawie własnego doświadczenia życiowego, praktyk nie przejmie funkcji stanowienia prawa przynależnej władzy ustawodawczej. Wszak to on będzie określał to co jest zabronione i wyznaczał zakres penalizacji.

¹⁷ J. Giezek, *Naruszenie obowiązku ostrożności...*, s. 68.

Dowodzenie przypisania sprawstwa przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, nie rodziło takich trudności interpretacyjnych w poprzednim stanie prawnym, gdzie naruszenie reguł ostrożności, zarówno tych normatywnie określonych, jak też wyprowadzanych z zasad współżycia społecznego, było podstawą wniosku i oceny organu procesowego o tym, czy sprawca czynu przewidywał lub mógł przewidzieć spowodowanie zabronionego skutku, gdyż tylko to było determinantą przestępstwa nieumyślnego. Z powyższego wynika jeden nieodparty wniosek, że warunek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, nie jest kategorią uniwersalną i wystarczającą do rozstrzygnięcia wszystkich problemów sprawstwa przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, a zatem omnipotencja reguł ostrożności w konstrukcji przestępstwa nieumyślnego *falsum est*.

Te problemy interpretacyjne i manowce, do jakich prowadzić może posługiwanie się przez praktykę ścigania karnego zasadą „niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach”, może unaocznic wypadek śmierci „*in coitu*”, na jaki natrafiono w jednej z badanych spraw z terenu województwa warmińsko-mazurskiego. „*Solus cum sola*”¹⁸ spotkali się ze sobą poza miejscem zamieszkania i w czasie zbliżenia seksualnego „*sola*” poniosła śmierć. Z zeznań jej partnera wynika, że kiedy partnerka osiągnęła orgazm, poczuł nagłe zwiotczenie jej ciała, po którym przestała dawać oznaki życia. Znany był mu fakt leczenia się jej z powodu nadciśnienia tętniczego, zaś w torebce zmarłej ujawniono lek o nazwie „Concor S”, stosowany w leczeniu choroby nadciśnieniowej. Wezwany lekarz pogotowia stwierdził zgon. Przeprowadzone oględziny i otwarcie zwłok wykazały krwawienie podpajęczynówkowe na całej powierzchni mózgu z obecnością krwi w układzie komorowym, a więc obraz typowy dla udaru krwotocznego. Jako przyczynę zgonu wskazano: ostrą niewydolność krążeniowo-oddechową, jaka rozwinęła się w przebiegu masywnego krwawienia podpajęczynówkowego z obecnością krwi w układzie komorowym mózgu. Nie dokonując żadnych dalszych ustaleń faktycznych, np. dotyczących stopnia zaawansowania choroby nadciśnienia tętniczego i jej leczenia oraz świadomości tych faktów partnera zmarłej, postępowanie w tej sprawie umorzono wobec niestwierdzenia przestępstwa, przy

¹⁸ *Solus cum sola non preasumuntur recitare pater noster.*

czyn zarówno treść jego uzasadnienia jak też opinia biegłego nie odnosiły się w niczym do rzeczywistych okoliczności zgonu.

W nauce medycyny przyjmuje się wysoką zależność udaru krwotocznego z nadciśnieniem tętniczym, szacując iż jest ono przyczyną około 60% wszystkich krwotoków śródczaszkowych, a również że zależność ta jest tym wyższa, im wyższa jest wartość nadciśnienia tętniczego. Rozróżniając 2 stadia nadciśnienia tętniczego, a to:

I. o wartości od 140 do 159/90 mm Hg oraz

II. o wartości powyżej 160/100 mm Hg.

zwiększają one odpowiednio: dwu lub czterokrotnie, ryzyko wystąpienia udaru w porównaniu z osobami z prawidłowym ciśnieniem tętniczym.¹⁹ Szacuje się również, iż częstość nadciśnienia tętniczego w Polsce w populacji badania WOBASZ wynosiła około 36% i była wyższa u mężczyzn (42,1%) niż u kobiet (32,9%).²⁰

Powyższe fakty pozwalają na dowodne uznanie, że między daną czynnością seksualną obojga partnerów a zaistniałym skutkiem śmiertelnym, uwzględniając przy tym stan zdrowia partnerki (nadciśnienie tętnicze) oraz świadomość partnera tegoż faktu, zachodzi tego rodzaju związek, że skutek śmiertelny by nie zaistniał, bez poprzedzających go zachowań seksualnych. Nie kwestionując zasadności umorzenia postępowania przygotowawczego w tym konkretnym przypadku, a jedynie jego rażącą przedwczesność, w aktualnym stanie prawnym jego umorzenie czy też ewentualne wniesienie oskarżenia, powinno uwzględniać określone ustawą determinanty przestępstwa nieumyślnego, to jest przewidywanie lub możliwość przewidywania zaistnienia skutku śmiertelnego, a również niezachowanie bądź dopełnienie ostrożności wymaganej w danych okolicznościach aktywności ludzkiej. Przy braku ustaleń faktycznych w tym zakresie i mając na uwadze, że ich ocena wymaga wiadomości specjalnych, konsultowałem ten wypadek zgonu z ordynatorami oddziałów kardiologii i neurologii miejscowych szpitali, a również przedstawicielami polskiej seksuologii.

¹⁹ David O. Wiebers i inni, *Udar mózgu* (Wydanie polskie), Warszawa 2008, s. 286 i 351.

²⁰ A. Tykarski i inni, *Rozpowszechnienie nadciśnienia tętniczego oraz skuteczność jego leczenia u dorosłych mieszkańców naszego kraju. Wyniki programu WOBASZ*, Kardiologia Polska 2005, 63:3 (supl. 4).

W ich ocenie poza statystycznie wyższym zagrożeniu niebezpieczeństwem udaru krwotocznego osoby z nadciśnieniem tętniczym, brak jest podstaw do możliwości wnioskowania przez partnerów seksualnych o konkretyzacji tego niebezpieczeństwa w danym indywidualnym zdarzeniu. Zdaniem zaś prof., Starowicza, osoba nie posiadająca wiedzy medycznej nie ma nawet świadomości zmian fizjologicznych zachodzących w jej organizmie podczas aktu seksualnego.

Co zaś się tyczy zachowania ostrożności wymaganej w tej dziedzinie aktywności ludzkiej podkreślano, że akt seksualny jako czynność zmierzająca w swym finalnym zachowaniu do stworzenia nowego życia, z natury rzeczy, nie rodzi zagrożenia dla życia jego twórców. Zagrożenie takie o ile zaistniało w danym, konkretnym wypadku zdarzenia, ma swoją przyczynę zazwyczaj w stanie zdrowia partnera seksualnego, a również stosowaniu przez mężczyzn – bez konsultacji lekarskiej bądź wbrew otrzymanym zaleceniom – środków wspomagających erekcję typu viagra, sildenafil itp. specyfiki. Takie zasady ostrożności w odniesieniu do aktu seksualnego można formułować – jak podnosił jeden z moich rozmówców tylko w konwencji groteski – a znana mu w tej konwencji zasada ostrożności to reguła „iż z punktu widzenia medycznego najbardziej bezpieczny jest seks małżeński, jednakże po ustaniu fascynacji istniejącym związkiem”. Aby nie być posądzonym o *habetudo iuris*, zrezygnowałem z poszukiwania dalszych zasad ostrożności wymaganych w tej dziedzinie aktywności ludzkiej oraz próby stworzenia *compendium et regulae coitus humani ad cautelam*.

Reasumując wątek niezachowania ostrożności na tle przestępstwa nieumyślnego, można wyrazić pogląd, że ich funkcja jest niezbędna jednakże tylko jako podstawa do wnioskowania o możliwości popełnienia czynu zabronionego,

Co się tyczy przestępstwa zabójstwa przepis art. 148 § 2 k.k. został zmieniony ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. przez obostrzenie jego zagrożenia karnego, a następnie Trybunał Konstytucyjny wyrokiem z dnia 16 kwietnia 2009 r. orzekł jego niekonstytucyjność. Typy kwalifikowane przestępstwa zabójstwa, mocą ustawy z dnia 26 listopada 2010 r. obowiązującej od 22 marca 2011 r. powróciły do kodeksu karnego w nieco zmienionym kształcie.²¹ W obowiązującym stanie prawnym do

²¹ Dz. U. N 240, poz. 1602.

okoliczności kwalifikujących zabójstwo zaliczono: jego związek z wzięciem zakładnika, zgwałceniem, rozbojem bądź użyciem materiałów wybuchowych, szczególne okrucieństwo, motywację zasługującą na szczególne potępienie, uprzednie prawomocne skazanie za zabójstwo oraz zabicie funkcjonariusza publicznego podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego.

Badania aktowe nie objęły spraw o kwalifikowane typy przestępstwa zabójstwa, bowiem w czasie jego prowadzenia kodeks karny nie przewidywał przestępstw tego typu. Z tego też powodu odstąpiono od dogmatycznej analizy okoliczności kwalifikujących przestępstwo zabójstwa.

V. Analiza prawnoporównawcza przestępstw zabójstwa i nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka

Dla przedstawienia pełnego obrazu problematyki przestępstw zabójstwa i nieumyślnego pozbawienia życia człowieka, a także posługiwania się niezamierzonym skutkiem śmiertelnym jako kwalifikującym następstwem, w ocenie obowiązujących rozstrzygnięć prawa polskiego pomocnym mogą się okazać regulacje prawnokarne państw obcych. Poznanie to z przyczyn czysto fizycznych musiało się ograniczyć do rozdziału przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu, a nie całego kodeksu karnego i tylko do wybranych państw europejskich. W wyborze tym kierowano się potrzebą poznania regulacji prawnokarnych państw sąsiadujących oraz potrzebą poznania tych regulacji normatywnych, które w subiektywnej ocenie autora mogą być wzorem dla polskiego kodeksu karnego. Niewątpliwie tym zmieniającym się w okresie powojennym wzorem do naśladowania, było głównie ustawodawstwo karne wschodniego, a po zmianie ustrojowej zachodniego sąsiada. Za takie uznano kodeksy karne Federacji Rosyjskiej, Litwy, Białorusi, Ukrainy, Słowacji, Czech, Austrii, Niemiec, Szwecji, Szwajcarii, Włoch, Belgii, Francji i Hiszpanii. Dla ich poznania korzystano najczęściej z wolnych ich tłumaczeń dokonywanych przez miejscowych tłumaczy języków obcych bądź też prokuratorów krajów ościennych w ramach kontaktów osobistych.

Postępujące w rozwoju historycznym rozwarstwienie odpowiedzialności karnej za przestępstwo pozbawienia życia człowieka, doprowadziło do wyodrębnienia uprzywilejowanych typów, a również jego podziału na przestępstwo morderstwa i zabójstwa, w których różnicującym kryterium stał się czynnik przemyślenia określany zwrotem normatywnym premedytacji.²² Ten dualizm umyślnych typów pozbawienia życia człowieka odrzucono w k.k. z 1932 r., a podnoszone przez W. Makowskiego zarzuty sprowadzały się do argumentacji, że premedytacja nie należy do okoliczności obiektywnych i nie może być uznawana w każdym wypadku za czynnik zaostrzający karalność. Jej generalizowanie „byłoby sprzeczne z życiem

²² M. Cieślak w: *System prawa karnego*, s. 308.

i najzupełniej niesprawiedliwe”. Jest to dziedzina, w której tylko sędzia może podjąć uzasadnioną ocenę²³

Normatywny opis przestępstwa pozbawienia życia człowieka w wyszczególnionych ustawodawstwach karnych państw europejskich daleki jest od jakiegokolwiek unifikacji. Dają się wprowadzić wyodrębnić dwa podstawowe sposoby jego definiowania jako: jednolitego syntetycznego typu zabójstwa, bądź wyróżnienia dwu typów w postaci morderstwa i zabójstwa, jednakże z daleko idącym zróżnicowaniem właściwym poszczególnym ustawodawstwom narodowym. Jednolity typ przestępstwa pozbawienia życia człowieka występuje w ustawodawstwach karnych Federacji Rosyjskiej, Litwy, Białorusi, Ukrainy oraz Austrii.²⁴ Jego definiowanie to syntetyczny zwrot normatywny: kto zabija inną osobę; innego człowieka (Austria, Litwa) albo też opis nieco szerszy: „zabójstwo, czyli umyślne spowodowanie śmierci drugiego człowieka”; „umyślne, bezpodstawne spowodowanie śmierci” (Federacja Rosyjska, Ukraina, Białoruś)²⁵ Z wyjątkiem Austrii, pozostałe w tej grupie kodeksy posiadają szeroko rozbudowany katalog okoliczności kwalifikujących, do których należą: zabójstwo dwóch lub więcej osób, dziecka małoletniego, kobiety ciężarnej, zakładnika, osoby lub jej krewnego w związku z pełnieniem obowiązków służbowych lub społecznych, dokonane ze szczególnym okrucieństwem lub na zlecenie, z pobudek materialnych, chuligańskich, celem zatajenia innego przestępstwa lub ułatwienia jego dokonania, pozyskania narządu lub tkanki osoby pokrzywdzonej dla transplantacji, dokonane po uprzedniej zмовie grupy osób, w sposób zagrażający życiu innych osób, i inne.²⁶ Niektóre spośród przytoczonych sformułowań określające cel pozbawienia życia ofiary, przesadzają o istnieniu premedytacji w działaniu sprawcy. Wskazuje to, że konstruowanie typów kwalifikowanych zabójstwa, bez uwzględnienia zabarwionego podmiotowo zamiaru i woli sprawcy, byłoby społecznie nieuzasadnione.

²³ W. Makowski, *Kodeks karny obowiązujący tymczasowo...*, T. III, s. 60.

²⁴ Przestępstwo stypizowane w § 75 k.k. Austrii nosi nazwę Mord, a w kolejnym § 76 Totschlag, jednakże pierwsze z nich posiada syntetyczną treść „kto zabija inną osobę”, zaś drugie penalizuje zabójstwo pod wpływem silnego wzruszenia; Austriacki kodeks karny (tłumaczył H. Holder), Warszawa 1980, s. 53.

²⁵ Art. 105, ust 1 k.k. Federacji Rosyjskiej, art. 115, ust. 1 k.k. Ukrainy, art. 139, ust. 1 k.k. Republiki Białorusi.

²⁶ Art. 105, ust. 2 k.k. Federacji Rosyjskiej, art. 115, ust. 2 k.k. Ukrainy, art.139, ust. 2 Republiki Białorusi, art. 129, ust. 2 Republiki litewskiej.

W grupie ustawodawstw karnych, w których spotykamy podział przestępstwa pozbawienia życia człowieka na zabójstwo i morderstwo (Niemcy, Francja, Hiszpania, Szwajcaria, Szwecja, Włochy, Belgia, Słowacja i Czechy) występuje nadto różnicowanie czynnika określającego kryterium podziału. Tradycyjny zwrot normatywny „premedytacja” charakteryzujący morderstwo występuje w kodeksach karnych Francji i Belgii.²⁷ Pozostałe zaś kodyfikacje karne zastępują go bądź uzupełniają następującymi zwrotami normatywnymi:

- Niemcy: mordercą jest ten kto zabija człowieka z żądzy zabijania, dla zaspokojenia popędu płciowego, pazerności lub z innych niskich pobudek, podstępnie lub okrutnie, środkami zagrażającymi ogółowi, aby umożliwić lub ukryć inne przestępstwo.²⁸ Występujący w § 211 zwrot normatywny Mordlust (żądza zabijania) tłumaczony jest również jako morderstwo na tle seksualnym z także jako morderstwo z lubieżności.
- Hiszpania: podlega karze więzienia... za morderstwo ten, kto zabija drugą osobę w razie zaistnienia jakiegokolwiek z następujących okoliczności: podstępu, za opłatą, wynagrodzeniem lub za ich obietnicę, z brutalnością, zwiększając umyślnie i nieludzko ból pokrzywdzonego.²⁹
- Szwajcaria: jeżeli sprawca zabija człowieka z premedytacją albo w okolicznościach, które ujawniają jego szczególne niebezpieczeństwo lub zwyrodnienie.³⁰
- Szwecja: kto pozbawia życia innego człowieka, podlega karze pozbawienia wolności za morderstwo...³¹
- Włochy: karę dożywotniego pozbawienia wolności stosuje się, jeżeli czyn przewidziany w art. 575 (zabójstwo) został popełniony:
 - 1) przeciwko krewnemu w linii wstępnej lub zstępnej;
 - 2) z użyciem substancji trujących lub w inny podstępny sposób;

²⁷ Art. 221-3 k.k. Francji, art. 394 k.k. Belgii.

²⁸ § 211 Niemieckiego k.k.

²⁹ Art. 139 k.k. Hiszpanii.

³⁰ Szwajcarski kodeks karny z 21-XII-1937 r. (tłum. Chybiński, Gutekunst), Warszawa 1960, art. 112.

³¹ Rozdz. 3 § 1 k.k. Szwecji.

3) z premedytacją;

4) w zbiegu okoliczności wskazanych w punktach 1 do 4 art. 61.³²

- Słowacja: układna vražda: kto inną osobę umyślnie uśmierca z uprzednio powziętym zamiarem.³³
- Czechy: vražda: kto inną osobę umyślnie zabija z rozmysłem albo po uprzednim rozważeniu.³⁴

Kodeksy karne Słowacji i Czech przewidują nadto rozbudowane kazuistycznie kwalifikowane typy morderstwa (§ 144, ust. 2 i 3 słowackiego k.k. oraz § 140, ust. 3 czeskiego k.k.) jak np. jego popełnienie: na dwu lub więcej osobach, kobiecie ciężarnej, dziecku młodszym niż 14 lat, funkcjonariuszu publicznym, świadku, biegłym, tłumaczu, powtórnie, w sposób szczególnie okrutny lub dręczący, w zamiarze uzyskania korzyści majątkowej, ze względów rasowych, etnicznych, narodowościowych, przekonań politycznych, i inne.

Bez znajomości warunków społeczno-ekonomicznych, kulturowych, a również tradycji uregulowań normatywnych niemożliwe jest podejmowanie ich merytorycznej oceny.

Analizowane ustawodawstwa karne państw europejskich w rozdziale przestępstw przeciwko życiu bądź życiu i zdrowiu, zawierają typ przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka. Dość często przestępstwo to posiada wyodrębnioną przed opisem jego ustawowych znamion nazwę normatywną, którą w bezpośrednim jej tłumaczeniu można określić zwrotem werbalnym: nieumyślne spowodowanie śmierci, spowodowanie śmierci przez nieostrożność, uśmiercenie, uśmiercenie z niedbalstwa czy też nieumyślne zabójstwo. W opisie tego przestępstwa, wśród znamion eksponujących jego nieumyślność wymienia się obok tej nieumyślności: nieostrożność, ciężką nieostrożność, niedbalstwo, nieuwagę, ciężką nieumyślność, niezręczność, zaniedbanie, brak przewidywania lub ostrożności, a więc rozmaite, możliwe do wyobrażenia określenia skojarzone

³² Art. 577 Włoskiego kodeksu karnego (Codice penale, Roma 2010).

³³ W. Radecki, *Nowy słowacki kodeks karny*, Prokuratura i Prawo Nr 1/2007.

³⁴ W. Radecki, *Nowy czeski kodeks karny*, Prokuratura i Prawo Nr 7-8/2009.

z nieumyślnością spowodowania zabronionego skutku. Daleko idące zróżnicowanie występuje też w definiowaniu przestępstwa nieumyślnego, poczynając od:

- braku takiego ustawowego sformułowania, jak w kodeksie niemieckim;
- zdawkowego określenia, że przestępstwami i wykroczeniami są działania i zaniechania dokonane z zamiarem lub nieostrożnością karane przez ustawę;³⁵
- do sformułowań bardziej rozwiniętych, jak – „Nieumyślnie popełnia zbrodnię lub występki ten, kto na skutek zawinionej nieostrożności nie zdaje sobie sprawy ze swego czynu lub nie liczy się z jego konsekwencjami. Nieostrożność jest zawiniona, gdy sprawca nie zachowuje ostrożności, do której jest obowiązany w zależności od okoliczności i sytuacji osobistej”,³⁶ „Działa nieumyślnie, kto nie dokłada staranności, do której stosownie do okoliczności jest zobowiązany, a stosownie do swych warunków umysłowych i fizycznych zdolny, i której można od niego wymagać, wskutek czego nie rozpoznaje, że może spowodować stan rzeczy odpowiadający ustawowym znamionom czynu. Nieumyślnie działa również ten, kto uważa za możliwe, że taki stan rzeczy spowoduje, lecz nie chce go wywołać”,³⁷
- i kończąc na pełnym ustawowym zdefiniowaniu lekkomyślności i niedbalstwa jak u naszych wschodnich sąsiadów: „Przestępstwo nieumyślne uważa się za dokonane z lekkomyślności lub niedbalstwa. Przestępstwo uważa się za dokonane z lekkomyślności, jeżeli osoba przewiduje możliwość wystąpienia społecznie niebezpiecznych następstw swego działania (bezczywności), ale bez wystarczających ku temu podstaw przypuszcza, że następstwa te nie nastąpią. Przestępstwo uważa się za dokonane z niedbalstwa, jeśli osoba nie przewiduje możliwości wystąpienia społecznie niebezpiecznych następstw swego działania (bezczywności), chociaż przy należytej uwadze i przezorności powinna i mogła następstwa te przewidzieć.”³⁸

Czeski kodeks karny wprowadza dalsze różnicowanie pojęcia przestępstwa nieumyślnego i w § 16, ust. 2 wyodrębnia rażące niedbalstwo polegające na tym, że

³⁵ Art. 10 k.k. Hiszpanii.

³⁶ Szwajcarski kodeks ..., art. 18.

³⁷ Austriacki kodeks ... § 6, ust. 1 i 2.

³⁸ Art. 26 k.k. Federacji Rosyjskiej.

„podejście sprawcy do wymagania niezbędnej przezorności świadczy o jawnej bezwzględności sprawcy wobec interesów chronionych ustawą karną”.³⁹

Za wyjątkiem niemieckiego, hiszpańskiego i szwajcarskiego, wszystkie pozostałe kodeksy karne przewidują kwalifikowane typy przestępstwa nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, dość często kwalifikowane kaskadowo ze wzrastającym zagrożeniem karnym przez towarzyszące typowi podstawowemu okoliczności zarówno natury statycznej jak i dynamicznej. Okoliczności kwalifikujące nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka to takie, jak: świadome podjęcie ryzyka, śmierć dwóch lub więcej osób, naruszenie ustalonych przepisami prawa specjalistycznych zasad bezpiecznego zachowania, naruszenie ważnego obowiązku wynikającego z zatrudnienia, zawodu, stanowiska lub funkcji, popełnienie czynu poważniejszym sposobem działania lub wobec osoby chronionej (wyjaśnienie tych pojęć zawarto w części ogólnej kodeksu), nienależyte wykonywanie obowiązków służbowych, z naruszeniem przepisów o bezpieczeństwie pracy lub ruchu drogowego, spowodowanie śmierci w warunkach szczególnie niebezpiecznych, w stanie odurzenia spowodowanego alkoholem, środkiem odurzającym lub psychotropowym, poważne zaniedbanie, a nawet, gdy śmierć człowieka jest wynikiem agresji psa, którego posiadanie jest niedozwolone bądź jego właściciel lub opiekun nie dopełnił środków ostrożności i szereg innych.⁴⁰ Bezspornie wynikającym z treści tych sformułowań jest to, że są to okoliczności normatywnie określone, które nie warunkują przestępności czynu, a jedynie wpływają na zaostrzenie jego karalności. Tak określona ich funkcja umacnia prawną określoność czynu i nie zmusza praktyka do „polowania” na reguły ostrożności – staranności.

W ustawodawstwach karnych państw europejskich nie ma także jednolitych rozwiązań, co do funkcji nieumyślnego skutku śmiertelnego jako kwalifikującego następstwa umyślnych uszkodzeń cielesnych oraz uczestnictwa w bójce lub pobiciu. W tym ostatnim typie czynu zabronionego, wynikający z bójki lub pobicia nieumyślny skutek śmiertelny, jest niekiedy tylko niezbędnym ustawowym znamieniem

³⁹ W. Radecki, *Nowy czeski kodeks...*, s. 122.

⁴⁰ § 81 k.k. Austrii; art. 419 k.k. Belgii; art. 144, ust. 2 k.k. Białorusi; § 144 czeskiego k.k.; art. 221-6 francuskiego k.k.; art. 132 litewskiego k.k.; art. 109 k.k. Federacji Rosyjskiej; § 149 słowackiego k.k.; rozdz. 3 § 7 szwedzkiego k.k.; art. 119 ukraińskiego k.k. i art. 589 włoskiego k.k.

przestępności tego czynu, a znacznie częściej jako ich następstwo tworzy typ kwalifikowany przestępstwa uczestnictwa w bójce.⁴¹

Jeszcze więcej kodyfikacyjnych rozwiązań spotykamy w odniesieniu do nieumyślnego skutku śmiertelnego jako następstwa umyślnych uszkodzeń cielesnych. Jest on następstwem kwalifikującym tylko ciężkie uszczerbki na zdrowiu (jak w kodeksie polskim), ciężkie i średnie uszczerbki na zdrowiu, a niekiedy i inne typy przestępstw przeciwko zdrowiu.⁴²

⁴¹ § 231 niemieckiego k.k.; § 91 austriackiego k.k.; § 158 czeskiego k.k.

⁴² Art. 111, ust. 4 rosyjskiego k.k.; art. 147, ust. 3 białoruskiego k.k.; § 227 niemieckiego k.k.; §§ 143, ust. 2, 145, ust. 3 i 146, ust. 4 czeskiego k.k. oraz §§ 148 i 149, ust. 2-5 słowackiego k.k.

VI. Wyniki badań empirycznych

Analizowane typy czynów zabronionych, a to: zamierzone pozbawienie życia człowieka (art. 148 § 1 k.k., kto zabija człowieka) oraz nieumyślne spowodowanie jego śmierci – (art. 155 k.k., kto nieumyślnie powoduje śmierć człowieka) posiadają diametralnie różne zachowania sprawcze jak też uwarunkowania kryminologiczne, co wręcz uniemożliwia ich łączne badanie i wspólną charakterystykę. Dzielące je różnice są bowiem tak znaczące, jak znacząca jest ich społeczna szkodliwość. Z tych właśnie powodów zdecydowano się na odrębną analizę i ocenę ich praktyki ścigania karnego, uznając, że może to pozwolić na ujawnienie charakterystycznych – tylko dla danego typu przestępstwa – błędów i uchybień.

A. Nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka

1. Czyn i zachowania sprawcze, strony konfliktu

Przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka wbrew swej prostocie ustawowego opisu – „nieumyślnie powoduje śmierć”, ma wysoce zróżnicowany charakter gdy chodzi o okoliczności i tło jego zaistnienia. Wspólnym temu przestępstwu, poprzez określenie zabronionego skutku, jest jego efekt finalny w postaci śmierci człowieka, zaś zachowaniem sprawczym może być każde działanie lub zaniechanie pozostające w związku przyczynowo-skutkowym z zaistniałą śmiercią jednostki ludzkiej.

Uwzględniając rodzaje sprawczych zachowań i okoliczności popełnienia przestępstwa, w materiale aktowym badanej próby 86 spraw, były to:

- śmiertelne wypadki przy pracy wykonywanej w ramach zatrudnienia – 32 (37,2%);
- śmiertelne wypadki w indywidualnym rolnictwie i podczas prac gospodarczych pełnionych na własny użytek – 17 (19,8%, w tym 6 przy ścinaniu drzewa przy użyciu piły łańcuchowej);
- nieumyślne spowodowanie śmierci człowieka, którego czynem wyjściowym było umyślne przestępstwo przeciwko życiu lub zdrowiu, bądź umyślne narażenie ich

na bezpośrednie niebezpieczeństwo – 17 (19,8%, w tym 2 utopienia będące działaniem zamierzonym);

- zaniedbania w opiece nad osobą niedołązną lub nieletnim dzieckiem – 8 (9,3%);
- wypadki podczas polowań i kłusowniczego połowu ryb – 4 (4,6%);
- śmiertelne zatrucia tlenkiem węgla – 4 (4,6%);
- inne wypadki śmiertelne – 4 (4,6%).

Konkretyzując miejsce popełnionego przestępstwa, były to:

- teren budowy – 18;
- teren zakładu pracy – 14;
- obejścia gospodarcze i ich bezpośrednie otoczenie – 17;
- teren polny lub leśny – 16;
- ulica, droga publiczna, parking – 10;
- teren rekreacyjny – 4;
- obiekt handlowy i jego bezpośrednie otoczenie – 3;
- inne – 4.

W miastach popełniono 47, a na terenach wiejskich 39 przestępstw, co stanowi odpowiednio 55 i 45%. Rytm czasowy przestępstw nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, wobec niewielkiej ich liczebności i zróżnicowanego charakteru, nie pozwala na formułowanie jakichkolwiek uogólnień. Widoczną jest tylko nieco większa ich częstotliwość w godz. 8-16 (58%), co ma swoje uwarunkowanie w zwiększonej w tym czasie społecznej i gospodarczej aktywności człowieka.

Wynikające z materiału aktowego zachowania sprawcze prowadzące do spowodowania śmierci człowieka, to: naruszenie zasad bezpieczeństwa pracy, obsługi pojazdów, sprzętu rolniczego, maszyn i urządzeń technicznych, brak zabezpieczenia terenu budowy, pozostawienie bez opieki małoletniego dziecka, brak dbałości o drożność przewodów kominowych i wentylacyjnych lokalu mieszkalnego prowadzące do zatrucia tlenkiem węgla oraz szeroko rozumiane różne formy agresji przeciwko jednostce ludzkiej.

W wyniku tych zachowań sprawczych, śmierć pokrzywdzonego była najczęściej następstwem doznanych urazów: czaszkowo-mózgowych (35) oraz wielonarządowych (23), a nadto skutkiem porażenia energią elektryczną, zatrucia tlenkiem węgla, utonięcia, uduszenia przez zasypianie ziemią w wykopie, ran postrzałowych, oparzenia znacznej powierzchni ciała i szeregu innych. Spośród łącznej liczby 93 pokrzywdzonych, śmierć 54 osób była niezwłoczna, 18 nastąpiła przed upływem 1 doby, a dalszych 21 osób po upływie 1 doby bądź dłużej od czasu doznanego urazu.

Oceniając zachowanie ofiary w chwili zaistniałego przestępstwa w aspekcie jej przyczynienia się do pokrzywdzenia, zachodziło ono w 35 sprawach (40,7% badanej próby) i wyrażało się w następujących jej zachowaniach:

- znacznym stopniu nietrzeźwości w chwili prowadzenia robót budowlanych – 8;
- niestosowaniu sprzętu ochrony osobistej w postaci kasku lub szelek bezpieczeństwa – 7;
- stosowaniu niedozwolonych metod pracy przy rozładunku materiałów bądź przebywaniu w niezabezpieczonym wykopie – 8;
- przebywanie w strefie zagrożenia – 5;
- braku dbałości o drożność przewodów wentylacyjnych i kominowych – 3, oraz na
- jednostkowych zachowaniach polegających na zmianie stanowiska na zbiorowym polowaniu, uczestnictwie w kłusowniczym polowie ryb przy użyciu prądu elektrycznego, wypalaniu słomy na rżysku po skoszonym zbożu oraz sprowokowaniu sprawcy przez jego uderzenie.

Wynikające z akt cechy osobowe sprawców przestępstwa i ich ofiar, kształtowały się następująco:

Tabela 6 – Płeć

sprawca przestępstwa 93	pokrzywdzony 93
mężczyzna 80 (86,0%)	mężczyzna 74 (79,5%)
kobieta 13 (14,0%)	kobieta 19 (20,5%)

Kategorie wiekowe:

Tabela 7 – sprawca przestępstwa

Płeć/wiek	17-21	22-29	30-39	40-49	50 i ponad
mężczyzna	5	9	20	17	29
kobieta	-	1	1	3	8
łącznie	5	10	21	20	37

Tabela 8 – pokrzywdzony przestępstwem

Płeć/wiek	nieletni	17-21	22-29	30-39	40-49	50 i ponad
mężczyzna	7	6	8	13	14	26
kobieta	7	1	2	2	1	6
łącznie	14	7	10	15	15	32

Tabela 9 – wykształcenie

	sprawca	pokrzywdzony
wyższe	13	-
średnie	23	2
zawodowe	28	6
podstawowe	27	11
analfabeta	-	8
brak danych	2	66
łącznie	93	93

Tabela 10. Zatrudnienie

rodzaj zajęcia	sprawca	pokrzywdzony
pracuje systematycznie	33	32
pracuje dorywczo	-	5
prowadzi działalność gospodarczą	25	-
emeryt – rencista	13	8
prowadzi gospodarstwo rolne	10	5
bezrobotny	8	4
uczeń szkolny – student	2	8
dziecko przed obowiązkiem szkolnym	-	8
brak danych	2	23
łącznie	93	93

Spośród ogólnej liczby 93 oskarżonych 15 z nich (16,1% badanej próby) było uprzednio karanych, głównie za przestępstwa przeciwko mieniu, zdrowiu, wolności oraz rodzinie i opiece, a wielokrotność uprzednich skazań wynosiła:

- 1 raz – 6,
- 2 razy – 2,
- 3 razy – 3,
- 4 razy – 2,
- 5 razy - 1,
- 9 razy – 1.

Przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka zachodzi najczęściej wśród osób uprzednio sobie znanych, zaś sprawcę łączyły z pokrzywdzonym następujące rodzaje więzi osobistych: stosunki rodzinne – 23 (26,7%), uprzednia znajomość – 53 (61,7%), byli sobie obcy – 10 (11,6%).

2. Postępowanie przygotowawcze, jego poziom i sposób zakończenia

Jak wspomniano wyżej przedmiotowe badanie objęło 86 spraw przeciwko 93 osobom oskarżonym o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, tj. spraw, w których wniesiono oskarżenie o czyn kwalifikowany z art. 155 k.k., albo też sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia takiego czynu. Przestępstwa te popełniono w nieodległej przeszłości, bowiem ponad 90% czynów zabronionych badanej próby zostało popełnionych w roku ich sądowego rozpoznania i dwu poprzednich latach.

Zawiadomienia o przestępstwie organu ścigania karnego, miały najczęściej formę telefonicznego zgłoszenia o zdarzeniu do miejscowej jednostki Policji, składanego przez pracowników pogotowia ratunkowego lub innych służb medycznych, domowników ofiary, jej sąsiadów, świadków zdarzenia bądź przygodne osoby. Zgłoszenia te dokumentowano z reguły stosownymi notatkami służbowymi, które były podstawą do podjęcia w trybie art. 308 § 1 k.p.k. czynności w niezbędnym zakresie, polegających na przeprowadzeniu oględzin miejsc przestępstwa, oględzin zwłok, sporządzeniu dokumentacji poglądowych i fotograficznych oraz przesłuchaniu bezpośrednich świadków. Reakcja na zgłaszane zawiadomienia o przestępstwie, na ogół była niezwłoczna i podejmowano ją w dniu jego otrzymania bądź też dnia następnego. W badanych sprawach spóźniona reakcja na zawiadomienie o przestępstwie wyrażała się natomiast w nieuzasadnionej zwłoce wszczęcia postępowania przygotowawczego. Zgodnie z art. 303 k.p.k. postępowanie przygotowawcze wszczyna się, gdy zachodzi uzasadnione podejrzenie popełnienia przestępstwa. Jeżeli zatem śmierć człowieka była następstwem niezachowania zasad ostrożności ze strony innej osoby, to z chwilą uzyskania takiej wiedzy, wydanie postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego było powinnością procesową organu ścigania karnego. Ta wiedza organu ścigania karnego o uzasadnionym podejrzeniu nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka kształtowała się z reguły z chwilą podejmowania pierwszych czynności w niezbędnym zakresie i zazwyczaj po

upływie 2-3 dni była to już wiedza pełna. W badanych sprawach czas wydania postanowienia o wszczęciu postępowania przygotowawczego, w stosunku do dnia zgłoszenia zdarzenia, kształtował się następująco:

- w dniu zgłoszenia o przestępstwie – 8;
- po upływie 1 dnia – 21;
- po upływie 2 dni – 18;
- po upływie 3 dni – 10;
- po upływie 4 dni – 8;
- po upływie 5 dni – 7;
- po upływie 6 dni – 4;
- po upływie 7 dni – 10.

Przykłady uchybień w tym zakresie, to między innymi:

- Ds. 1270/08 Prokuratora Rejonowego w B. w sprawie niezgłoszonego przez pracodawcę organom Państwowej Inspekcji Pracy śmiertelnego wypadku przy pracy Andrzeja S. w dniu 2-X-2008 r. Informację o zdarzeniu uzyskano dnia 13-X-2008 r. a postępowanie wszczęto 20-X-2008 r.;
- Ds. 320/08 Prokuratora Rejonowego w J.G. w sprawie nieumyślnego spowodowania śmierci Jarosława G. przez uderzenie w głowę i następny upadek na twarde podłoże ze złamaniem kości ciemieniowej i krwiakiem nadtwardówkowym. Informację o przestępstwie uzyskano 7-XI-2008 r. a postępowanie wszczęto 20-XI-2008 r. (po upływie 11 dni od zgonu ofiary);
- 4 Ds. 198/09 Prokuratora Rejonowego w O. W sprawie nieumyślnego spowodowania śmierci Kazimierza B. podczas wycinki drzew w lesie. Informację o zdarzeniu uzyskano 16 lutego 2009 r. a postępowanie wszczęto 27 lutego 2009 r.

Zawarta w przepisach procedury karnej zasada koncentracji materiału dowodowego, nazywana też w praktyce ścigania karnego zasadą sprawności postępowania, wyraża postulat jego dogłębności zmierzającej do ustalenia całokształtu okoliczności popełnionego przestępstwa, a także niezbędnej szybkości podejmowanych czynności procesowych. Uwzględniając stosowane w powszechnych jednostkach

organizacyjnych prokuratury statystyczne terminy sprawozdawcze obliczania czasu trwania postępowania przygotowawczego, okresy te w badanych sprawach były następujące:

- do 3 miesięcy – 28 spraw tj. 32,5% badanej próby,
- ponad 3 do 6 m-cy - 42 tj. 48,9%,
- ponad 6 m-cy do roku – 13 tj. 15,1%,
- ponad rok – 3 tj. 3,5%.

Przeciętny czas trwania postępowania przygotowawczego wynosił ponad 5 miesięcy, co przy tej kategorii przestępstw i na ogół nieskomplikowanych stanach faktycznych, nie znajdowało racjonalnego wytłumaczenia. Przyczyną długotrwałości postępowania były z reguły dwa powtarzające się czynniki, a to: nieuzasadnione przerwy w podejmowaniu czynności procesowych i nieumiejętność wyegzekwowania od medyka sądowego terminowego nadesłania protokołu z przeprowadzonych oględzin i otwarcia zwłok wraz ze sporządzoną opinią. Wydając postanowienie o przeprowadzeniu tej czynności, dość często nie zakreśla się terminu opracowania opinii, skutkiem czego opinie wraz z protokołem składane są ze znacznym opóźnieniem. W materiale aktowym badanych spraw natrafiono na 9 wypadków, że protokoły z sekcji zwłok wraz z opinią złożono z opóźnieniem trwającym od 2 do 4 miesięcy.

Merytoryczne błędy wstępnej fazy postępowania przygotowawczego polegały między innymi na prowadzeniu oględzin miejsca śmiertelnego wypadku bez koniecznego udziału biegłego mającego wiadomości specjalne w danej dziedzinie wiedzy. Dotyczyło to przykładowo oględzin urządzeń, przy obsłudze których nastąpiło śmiertelne porażenie prądem elektrycznym, a także oględzin miejsc śmiertelnego wypadku podczas wycinki drzew przy użyciu pił łańcuchowych. Istotnym było tu zwłaszcza określenie miejsca przebywania ofiary w strefie niebezpiecznej oraz prawidłowości stosowanej techniki ścinania drzewa. Udział prokuratora w oględzinach miejsca przestępstwa był wyjątkowo sporadyczny. Na ogólną liczbę 6 tego rodzaju wypadków, tylko w 1 sprawie prokurator występował w procesowej roli organu prowadzącego daną czynność, zaś w pozostałych jego udział odnotowano jako osoby uczestniczącej („przybranej do towarzystwa”).

Istotne uchybienia i to w przebiegu całego postępowania przygotowawczego notowano w sprawach, w których czynem wyjściowym spowodowanego nieumyślnie skutku śmiertelnego było zamierzone zachowanie sprawcy godzące bezpośrednio w zdrowie, a niekiedy i życie ofiary, względnie też tym czynem wyjściowym było umyślne narażenie ofiary na bezpośrednie niebezpieczeństwo utraty życia albo ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. Z lektury badanych akt wynikało, że prowadzący postępowanie, zakładając nieumyślność spowodowanego skutku śmiertelnego, zwalniał się z obiektywnej procesowej powinności dowodzenia związku tego skutku z uprzednim umyślnym działaniem sprawczym mającym charakter czynu wyjściowego. W jego subiektywnym odczuciu było to bezprzedmiotowe dla odpowiedzialności karnej sprawcy. Wszystkie bowiem badane akta spraw, w których ofiara doznała śmiertelnego urazu w mechanizmie pośrednim ciosu prowadzącego do upadku i uderzenia głową o twarde podłoże, pomijały problem umyślności czynu wyjściowego, wielości zadawanych ciosów, określenia oceny medycznej bezpośrednich urazów w kontekście czasokresu naruszenia czynności narządu ciała bądź rozstroju zdrowia, a także miejsca i innych okoliczności czynu oraz wynikającego stąd bezpośredniego niebezpieczeństwa dla życia. W następstwie tego w żadnej z tych spraw nie podjęto – po myśli art. 52 § 1 lub 60 § 1 k.p.k. – inicjatywy ścigania sprawcy za pozostający w zbiegu kumulatywnym z art. 155 k.k. umyślny czyn wyjściowy wyczerpujący znamiona przestępstwa prywatnoskargowego przewidzianego w art. 157 § 2 lub 217 § 1 k.k. Inicjatywy ścigania sprawcy nie podejmowano również w sytuacji, gdy jego czyn wyjściowy powodujący nieumyślnie śmierć człowieka wyczerpywał znamiona przestępstw stypizowanych w art. 157 § 1 lub 160 § 1 k.k. Skutkiem takich uchybień postępowania przygotowawczego, umyślne przestępstwo sprawcy „premiowano” jurydyczną oceną nieumyślności. W jednostkowych zaś sprawach, ta jurydyczna ocena nieumyślności spowodowania śmierci człowieka, była ewidentną ucieczką od zarzucenia sprawcy popełnienia zabójstwa lub innego przestępstwa

o znacznym ciężarze gatunkowym. Ilustracją tych uchybień były następujące postępowania przygotowawcze:

- Ds. 354/09 Prokuratora Rejonowego w L. w sprawie nieumyślnego spowodowania śmierci Dariusza R – art. 155 k.k., przez uderzenie go pięścią w twarz, w następstwie czego upadł on na twarde podłoże doznając złamania kości podstawy czaszki i krwiaka śródczaszkowego z pourazowym obrzękiem mózgu. Z protokołu oględzin zwłok wynikało, iż na ciele zmarłego ujawniono usytuowane w 10 miejscach ślady obrażeń zewnętrznych w postaci zasinień i otarć naskórka. Obrażenia te pominięto w ocenie medycznej naruszenia czynności narządu ciała lub rozstroju zdrowia i ewentualnego ich związku z zaistniałym zgonem.
- Ds. 922/05 Prokuratora Rejonowego w K. przeciwko Damianowi K. o przestępstwo z art. 155 k.k. Materiał aktowy sprawy wskazywał, że pokrzywdzony Jacek K. obok pęknięcia kości czaszki wraz z krwiakiem podtwardówkowym, powstałych w mechanizmie pośrednim ciosu prowadzącego do upadku i uderzenia głową o twarde podłoże, doznał także rany tłuczonej wargi. To ostatnie obrażenie nie było przedmiotem oceny medycznej i rozstrzygnięcia prawnokarnego.
- 2 Ds. 340/08 Prokuratora Rejonowego w P.T. przeciwko Waldemarowi K. o nieumyślne spowodowanie śmierci Mariusza W. – art. 155 k.k., przez kilkakrotne uderzenie go pięścią w twarz i upadek na betonową płytę powodujący uraz czaszkowo-mózgowy. Na ciele zmarłego ujawniono obrażenia usytuowane w siedmiu miejscach, w tym złamanie przedniej ścianki zatoki szczękowej lewej, których mechanizm powstania i ocena medyczno-prawna nie zostały wyjaśnione. W postępowaniu sądowym powołany biegły Zakładu Medycyny Sądowej A.M. określił, że złamanie kości zatoki szczękowej powoduje naruszenie czynności narządu ciała na czas przekraczający siedem dni. Powyższe stało się podstawą przypisania oskarżonemu w postępowaniu sądowym przestępstwa wyczerpującego znamiona art. 155 i 157 § 1 k.k. w zb. z art. 11 § 2 k.k.
- Ds. 82/09 Prokuratora Rejonowego w O. przeciwko Tadeuszowi K. o śmiertelne pobicie Jana W. w dniu 8 lutego 2009 r. Materiał dowodowy sprawy wskazywał, iż obaj wymienieni, mieszkańcy sąsiednich wiosek, spożywali alkohol w mieszkaniu

sprawcy aż do utraty przytomności przez pokrzywdzonego. Gospodarz domu wiedząc, iż jego „gość” będąc w stanie opilstwa załatwia pod siebie potrzeby fizjologiczne, postanowił – pobiwszy go uprzednio – wyrzucić siłą z mieszkania na podwórze przy ujemnej temperaturze otoczenia, gdzie pozostał aż do zgonu. Jednocześnie też zmył zabrudzoną krwią podłogę mieszkania. Oględzin i otwarcia zwłok dokonano z udziałem lekarza miejscowego szpitala, przy czym protokół z tej czynności zawiera lakoniczny i niedokładny opis stwierdzonych obrażeń. Jedynie na podstawie rysunku stanowiącego załącznik do protokołu sekcyjnego można było określić, że obrażenia te były usytuowane na ciele w 15 różnych miejscach. Równie lakoniczna i nieprecyzyjna była opinia biegłego lekarza medycyny, którą przytaczam w całości: „Nic nie sprzeciwia się przyjęciu, że bezpośrednią przyczyną zgonu stało się oziębienie ciała. Niewykluczone, że powyższe nastąpiło na tle nieprzytomności ciała wystawionego na warunki atmosferyczne chłodne, będącej skutkiem krwaka podtwardówkowego i następowego obrzęku mózgu. Stwierdzone obrażenia powstają zwykle w wyniku urazów zadanych narzędziem twardym, tęnym, tępokrawędziastym.”

W takim samym stylu sporządzono również akt oskarżenia, którym dzieląc jeden i ten sam czyn - stanowiący jedno przestępstwo przewidziane w art. 156 § 3 k.k. – na jego części składowe, zarzucono oskarżonemu popełnienie dwu przestępstw pozostających w zbiegu realnym, a to:

- przestępstwa z art. 156 § 1 pkt. 2 k.k., polegającego na umyślnym spowodowaniu Janowi W. w dniu 8 lutego 2009 r. przez wielokrotne uderzenie pięścią w twarz, ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci krwaka podtwardówkowego prawej półkuli mózgu stanowiącego chorobę realnie zagrażającą życiu, oraz

- przestępstwa z art. 155 k.k. polegającego na tym, że 8 lutego 2009 r. nieumyślnie spowodował śmierć Jana W., poprzez zmuszenie go do udania się piechotą do oddalonego o około 1 km domu w stanie głębokiego upojenia alkoholowego i z obrażeniami ciała w postaci stanowiącego chorobę realnie zagrażającą życiu krwaka podtwardówkowego, w wyniku czego Jan W. zasnął i usnął na ziemi – przy temperaturze otoczenia około 0°C i doznał śmiertelnego wychłodzenia organizmu.

- 2 Ds. 613/09 Prokuratora Rejonowego w P. przeciwko Mariuszowi R. o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci Mirosława B. przez jego uderzenie ręką w głowę i następowe po upadku obrażenia śródczaszkowe. Ustalony

w sprawie stan faktyczny uzasadniał podejrzenie, że przedmiotowe zdarzenie mogło wyczerpywać znamiona przestępstwa pobicia przewidzianego w art. 158 § 3 k.k., w którym brali udział Andrzej R. i jego syn Mariusz. Pokrzywdzony został bowiem uderzony ręką w twarz przez Andrzeja R., po którym to ciosie jego syn Mariusz zadał pokrzywdzonemu kolejne uderzenie skutkujące śmiertelnym obrażeniem śródczaszkowym w następstwie upadku na asfaltową jezdnię. Tego wątku przebiegu zdarzenia nie uczyniono przedmiotem dowodowych ustaleń i merytorycznego rozstrzygnięcia.

- 3 Ds. 1/09 Prokuratora Rejonowego w O. przeciwko Mirosławowi S. o przestępstwo z art. 155 k.k. polegające na tym, że podczas wspólnego spożywania alkoholu dnia 31-XII-2008 r. „nieumyślnie spowodował śmierć swojej matki Zofii w ten sposób, że poprzez dwukrotne uderzenie jej nożem zadał umyślne obrażenie ciała w postaci rany ciętej lewego podudzia, co z uwagi na stwierdzone u niej zaburzenia krzepliwości krwi wywołało długotrwałe krwawienie tej rany, a następnie wstrząs krwotoczny i ostrą niewydolność krążeniowo-oddechową skutkującą zgonem”. Można przypuszczać, że powodem takiej oceny prawnokarnej czynu, była zawarta w protokole sekcyjnym opinia medyczna, „iż rana cięta podudzia z przecięciem żyły jako taka stanowiła obrażenie skutkujące naruszeniem czynności narządu ciała na okres poniżej 7 dni”. Stanowisko to nie zostało bliżej uzasadnione w jego związku z zaistniałym skutkiem i w zakresie tym nie podjęto żadnych dodatkowych czynności dowodowych.

- 2 Ds. 617/08 Prokuratora Rejonowego w K.O. przeciwko Władysławowi S. o przestępstwo z art. 155 k.k. polegające na tym, że dnia 29 czerwca 2008 r. poprzez popchnięcie do rzeki spowodował nieumyślnie śmierć Pawła M., która nastąpiła w wyniku utonięcia w wodzie. Z ustaleń faktycznych postępowania wynika, iż pokrzywdzony i sprawca czynu spożywali alkohol w towarzystwie innych osób nad brzegiem rzeki Nysa, wprowadzając się w znaczny stopień opilstwa. Z nieustalonych powodów oskarżony Władysław S. wepchnął do wody stojącego nad brzegiem rzeki Pawła M., który porwany przez bystry w tym miejscu nurt wody utonął. Badanie krwi na zawartość alkoholu uczestników libacji wykazało następujące jego stężenia: Beata S. – 2,08 mg/L, Leszek D. – 2,24 mg/L, Stefan S. – 2,34 mg/L, pokrzywdzony Paweł M. – 3,5‰, zaś sprawca czynu Władysław S. ujęty w 6 godzin od chwili ucieczki

z miejsca przestępstwa – 0,87 mg/L. W sprawie nie uznano za stosowne uzyskanie opinii biegłych lekarzy medycyny sądowej oraz ratownictwa wodnego dla oceny, czy w danych warunkach przebiegu zdarzenia i znacznego stopnia nietrzeźwości pokrzywdzony miał jakiegokolwiek szanse uratowania się przed utonięciem czy też utonięcie było w tych warunkach obiektywną koniecznością, co pozwoliłoby na rozważenie wątku zbrodniczego utopienia (art. 148 § 1 k.k.). W początkowej fazie postępowania wszyscy uczestnicy libacji alkoholowej składali fałszywe zeznania co do okoliczności przebiegu zdarzenia i nie spotkało się to ze stosowną reakcją prokuratora.

- Ds. 68/09 Prokuratora Rejonowego w L. przeciwko Arkadiuszowi S. oskarżonemu o czyn przewidziany w art. 207 § 1, 157 § 1 i 155 k.k. w zw. z art. 11 § 2 i 31 § 2 k.k. sformułowany następująco: w okresie od 2005 r. do lutego 2009 r. mając w znacznym stopniu ograniczoną zdolność rozpoznania znaczeniu czynu i pokierowania swoim postępowaniem znęcał się fizycznie i moralnie nad konkubina Joanną P., a w dniu 6 lutego 2009 r. pobił ją uderzając pięściami oraz kopiąc po głowie i całym ciele, a także uderzył jej twarzą o twarde podłoże powodując szereg rozległych obrażeń ciała w obrębie głowy, klatki piersiowej i jamy brzusznej, a w szczególności wylewy krwawe w tkance podskórnej sklepienia i obu bocznych okolic głowy z obecnością krwiaka podtwardówkowego po stronie prawej oraz wylewów w oponach miękkich, obustronne złamanie dwóch żeber, podbiegnięcia krwawe w tkance tłuszczowej powłok brzucha z kilkoma pęknięciami torebki wątroby i śledziony oraz wylewy w krezce jelita cienkiego, podbiegnięcia krwawe i otarcia naskórka w kończynach dolnych i górnych, co naruszyło czynności narządów ciała w/w na czas powyżej dni 7, przewidując w ten sposób możliwość jej śmierci nieumyślnie spowodował zgon w drodze uduszenia na skutek aspiracji krwi do dróg oddechowych.

Materiał aktowy przedmiotowego postępowania wskazuje jednoznacznie, iż przytoczony opis i ocena prawno-karna czynu zarzuconego sprawcy były następstwem rażących uchybień prokuratora w zbieraniu i ocenie materiału dowodowego oraz wybiórczej jego analizy w opiniowaniu biegłych Zakładu Medycyny Sądowej A.M. w Gdańsku. Wg protokołu oględzin i otwarcia zwłok, na ciele ofiary ujawniono łącznie 50 obrażeń zewnętrznych zlokalizowanych na twarzy, głowie,

kończynach górnych i dolnych, w okolicy lędźwiowej i krzyżowo-lędźwiowej oraz prawym biodrze. Z obrażeń wewnętrznych rozległy krwiak grubości 0,7 cm zlokalizowany w obrębie prawej półkuli i podstawy mózgu z odkształceniem powierzchni zewnętrznej mózdzku i rdzenia przedłużonego, wylewy krwawe w tkankach miękkich szyi pomiędzy krtań i kręgosłupem oraz obustronne złamania VI i VII żebra w liniach środkowo-obojęzycznej prawej i lewej oraz pachowej wraz z rozerwaniem torebki śledziony i wątroby. Krtań i tchawica były wypełnione śluzowo-krwistą treścią. W końcowej opinii sekcjonujący lekarz medycyny przyjął, iż podbiegnięcia krwawe w tkankach miękkich szyi połączone ze złamaniami żeber oraz rozerwaniem śledziony i wątroby wskazują na mechanizm kolankowania ofiary wraz z uciskaniem szyi. Bezpośrednią zaś przyczyną zgonu był silny uraz głowy prowadzący do powstania krwiaków przymózgowych i obrzęku mózgu, a w konsekwencji tego nagłe zatrzymanie krążenia w związku z wklonowaniem się migdałków mózdzku do otworu potylicznego wielkiego.

Biegli Z.M.S. A.M. ignorując ustalenia sekcyjne przyjęli – z powodów tylko im znanych - że „bezpośrednią przyczyną śmierci było najprawdopodobniej uduszenie się wskutek aspiracji krwi do światła dróg oddechowych spływającej do niej z uszkodzeń nosa i błony śluzowej ust, do czego predysponował stan nieprzytomności pokrzywdzonej w związku z doznanymi urazami głowy i stan ostrego zatrucia alkoholem...(i dalej) Charakter, rozległość i umiejscowienie obrażeń w obrębie głowy, klatki piersiowej i jamy brzusznej wskazują, że gdyby nie doszło do śmierci Joanny P. wskutek uduszenia się, spowodowałyby one naruszenie czynności narządów ciała trwające dłużej niż 7 dni, a ich następstwa nie stanowiły ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w rozumieniu art. 156 k.k. ”.

Wobec przyjmowanych powszechnie w medycynie sądowej ocen, iż krwiaki wewnątrzczaszkowe z narastaniem ciasnoty wewnątrzczaszkowej – co miało bezspornie miejsce w tym wypadku – stanowią chorobę realnie zagrażającą życiu, opinia ta może budzić jedynie uczucia zażenowania.⁴³ Prokurator nie podjął żadnych czynności dla usunięcia sprzeczności ocen biegłych, zaś w postępowaniu przed sądem obrońca oskarżonego z obawy przed ustaleniem właściwej oceny

⁴³ T. Marcinkowski, *Medycyna sądowa dla prawników*, Warszawa 1993, s. 211-212, 639. Z. Marek, M. Kłyś, *Opiniowanie sądowo-lekarskie i toksykologiczne*, Zakamycze 1998, str. 126.

prawnokarnej czynu sprawcy i jego dalszym ściganiem za zbrodnię zabójstwa, wystąpił z inicjatywą dobrowolnego poddania się karze przez oskarżonego. Wnioskowana przez oskarżonego i wymierzona mu w górnej granicy ustawowego zagrożenia kara 4 lat pozbawienia wolności, wpisywała się tu jednoznacznie w przyjętą taktykę obrony zmierzającej do ukrycia zbrodni zabójstwa. Uwzględniając zaś całokształt sprawczego zachowania określony stwierdzonymi na ciele ofiary obrażeniami, można zasadnie uznać, że zachowanie to stanowiło klasyczny przykład „nadzabijania” polegający na zadawaniu obrażeń przekraczających potrzebę fizycznej eliminacji człowieka⁴⁴ i jako takie stanowiło zbrodnię zabójstwa z art. 148 § 1 k.k.

Istotną wadą postępowań przygotowawczych o przestępstwo nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka jest niedostateczna współpraca prokuratorów z biegłym z zakresu medycyny sądowej, poziom wydawanych przez nich opinii, który nie podlega żadnej merytorycznej kontroli i ocenie prowadzącego postępowanie, a także opieszałość w ich sporządzaniu i nadsyłaniu.

Oceny prawnokarne czynu zawarte w postanowieniach o wszczęciu postępowania przygotowawczego jak również i w aktach oskarżenia, pomijały z reguły problematykę kumulatywnego zbiegu przepisów ustawy w tych sytuacjach faktyczno-prawnych, gdy spowodowany skutek śmiertelny był następstwem zamierzonego czynu wyjściowego stanowiącego czyn zabroniony.

Zawarta w art. 9 § 2 k.k. definicja przestępstwa nieumyślnego, powołująca jako jego obligatoryjny składnik niezachowanie ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, nie usprawniła oceny i ścigania przestępstw nieumyślnych. Wnoszone przez prokuratora akty oskarżenia, względnie sporządzane postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego, zawierają informację o naruszeniu względnie zachowaniu zasad ostrożności jedynie w tych sytuacjach, gdy takie zasady zostały sformułowane normatywnie (np. w dziedzinie bezpieczeństwa pracy, prowadzenia robót budowlanych, obsługi maszyn i pojazdów, wyrębu drzewa, polowania itp.). Przy braku ich normatywnego sformułowania, praktyka problematykę zasad ostrożności pomija milczeniem. Niekiedy tylko dla zachowania poprawności

⁴⁴ M. Całkiewicz, *Modus operandi sprawców zabójstw*, Warszawa 2010, s. 44.

jurydycznej opisu czynu z treścią art. 9 § 2 k.k., jest on uzupełniany pozbawionym jakiegokolwiek treści „normatywnym ozdobnikiem niezachowania ostrożności”, którego posiadania zażyczył sobie ustawodawca.

3. Postępowanie sądowe, oceny prawnokarne czynu, wymiar kary

Średni czas trwania postępowania sądowego w badanej kategorii przestępstw był zbliżony do postępowania przygotowawczego i wynosił 5,3 miesiąca. Okolicznością zaś mającą istotny wpływ na czasokres trwania postępowania sądowego było stosowanie przewidzianych w art. 335 i 387 k.p.k. instytucji skazania bez rozprawy oraz dobrowolnego poddania się karze.

Spośród ogólnej liczby 86 spraw zakończono:

- przy stosowaniu art. 335 k.p.k. 40 spraw tj. 46,5% badanej próby, których przeciętna czasu trwania postępowania przed sądem wynosiła 1,5 miesiąca (licząc od wpływu aktu oskarżenia do czasu zapadnięcia wyroku);
- przy stosowaniu art. 387 k.p.k. 12 spraw (tj. 14,0%) i czasie trwania postępowania sądowego 3,5 miesiąca;
- bez stosowania wymienionych uproszczeń proceduralnych 34 sprawy (tj. 39,5%) i średnim czasie trwania postępowania sądowego 10,3 miesiąca.

Przyczyną nieuzasadnionej długotrwałości postępowania sądowego była najczęściej opieszałość w wyznaczaniu terminu rozprawy. Zauważono ją w 8 sprawach i czasowym rozmiarze od 6 do 8 miesięcy.

Spośród 93 oskarżonych 5 (5,3%) zostało uniewinnionych. W stosunku do pozostałych 88 zapadły następujące rozstrzygnięcia:

- warunkowe umorzenie postępowania – 4 (4,3%);
- samoistna kara grzywny – 2 (2,1%);
- kara pozbawienia wolności w rozmiarze do 1 roku pozbawienia wolności i z warunkowym zawieszeniem jej wykonywania – 41 (44,0%)
- kara powyżej 1 roku do 2 lat pozbawienia wolności i z warunkowym zawieszeniem jej wykonywania – 37(39,7%);
- kara bezwzględnego pozbawienia wolności – 4 (4,3%) oraz w rozmiarze:
1 rok i 6 miesięcy pozbawienia wolności – 2,

- 3 lata i 10 miesięcy pozbawienia wolności – 1,
- 4 lata pozbawienia wolności – 1.

Nadto orzeczono również środki karne w postaci :

- grzywny obok kary pozbawienia wolności – 31,
- nawiązki – 4,
- przepadku broni i naprawienia szkody – po 1.

Oceny prawnokarne czynu przypisanego sprawcy prawomocnym wyrokiem były następujące:

- art. 155 k.k.	50
- art. 155 i 220 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	20
- art. 155 i 160 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	4
- art. 155 i 160 § 2 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	2
- art. 155 i 160 § 3 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	1
- art. 155 i 162 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	1
- art. 155, 160 § 2 i 207 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.	2
- art. 155, 231 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k.	2
- art. 155, 157 § 1 i 207 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.	1
- art. 155, 157 § 1 w zw. z art. 11 § 2 k.k.	1
- art. 155 i 156 § 1 w zbiegu realnym przestępstw	1
- art. 160 § 3 k.k.	1
- art. 220 § 2 k.k.	1
- art. 283 § 1 kodeksu pracy	1
Łącznie.....	88

B. Przestępstwo zabójstwa

1. Postępowanie przygotowawcze, jego poziom i sposób zakończenia

Jak wspomniano uprzednio, badanie objęło 100 spraw o przestępstwo zabójstwa prawomocnie zakończonych w postępowaniu sądowym w 2009 r. W sprawach tych 104 oskarżonym zarzucono popełnienie 105 przestępstw, w tym: 32 mających formę stadialną usiłowania, 71 dokonania oraz 2 podżegania do zabójstwa. Przestępstwa te popełniono w nieodległej przeszłości, co wyszczególniono uprzednio.

Podstawową formą udziału w przestępstwie było „jednosprawstwo” tj. „własnoręczne” popełnienie jednego czynu zabronionego przez jednego oskarżonego. Odmienności od tej formy udziału w przestępstwie odnotowano w 8 sprawach i polegały one:

- w 4 sprawach na popełnieniu przestępstwa przez dwu współdziałających sprawców;
- w 3 sprawach na popełnieniu przez jednego oskarżonego dwu przestępstw;
- w 1 sprawie na popełnieniu przez jednego oskarżonego 3 przestępstw.

W sprawach tych w postępowaniu sądowym uniewinniono 2 oskarżonych; wobec jednego umorzono postępowanie w trybie art. 324 k.p.k. (pełna niepoczytalność) i wobec jednego umorzono postępowanie w trybie art. 17 § 1 pkt 5 k.p.k. (popełnił samobójstwo). Ostateczna liczba skazanych wynosiła 100 – w tym kobiety 18, zaś pokrzywdzonych 104 osoby – w tym kobiety 30.

Uwzględniając rytm czasowy popełnianych przestępstw, był on w badanych sprawach zbliżony do średniej na przestrzeni całego roku. Pewne ich nasilenie można było zaobserwować jedynie w godzinach popołudniowych oraz w niektórych dniach tygodnia (sobota, niedziela i poniedziałek). Dane te obrazują zamieszczone niżej zestawienia:

rytm miesięczny

styczeń -	9	maj -	13	wrzesień -	10
luty -	11	czerwiec -	7	październik -	10
marzec -	9	lipiec -	10	listopad -	7
kwiecień -	7	sierpień -	8	grudzień -	4

rytm tygodniowy

poniedziałek	17	piątek	13
wtorek	9	sobota	21
środa	12	niedziela	18
czwartek	14	nie ustalony	1

rytm dobowy

godz.	1 - 7	godz.	9 - -	godz.	17 - 9
	2 - 5		10 - 1		18 - 3
	3 - 3		11 - 2		19 - 9
	4 - 1		12 - 3		20 - 8
	5 - 2		13 - 4		21 - 7
	6 - -		14 - 4		22 - 10
	7 - 1		15 - 9		24 - 6
	8 - -		16 - 2		24 - 3
nie ustalono – 6					

Dane powyższe wskazują, iż rytm czasowy przestępstwa zabójstwa przebiega odmiennie niż nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka, a większe jego nasilenie przypadające na końcowe dni tygodnia (także noc z niedzieli na poniedziałek) oraz godziny popołudniowo-wieczorne, ma swoje uwarunkowanie w zwiększonej w tym czasie aktywności towarzyskiej jednostki ludzkiej.

Charakter czynu i okoliczności jego popełnienia determinują również źródło informacji o przestępstwie oraz sposób jego udokumentowania. Były to najczęściej zgłoszenia telefoniczne (co wyłączało możliwość spisania po myśli art. 143 § 1 pkt 1 k.p.k. protokołu przyjęcia ustnego zawiadomienia o przestępstwie) pochodzące od :

- członków rodziny pokrzywdzonego – 18
- pracowników służb medycznych – 14
- świadków zdarzenia – 12
- sąsiadów ofiary – 10
- sprawcy czynu i jego krewnych – 10
- przygodnej osoby – 5.

Wysoka jest jednak liczba zgłoszeń (31), w których nie określono osoby informującej o przestępstwie.

Dokumentowany notatką służbową charakter zgłoszonego zdarzenia, najczęściej jako zabójstwa dokonanego bądź usiłowanego, powodował, że we wszystkich badanych sprawach reakcja organów ścigania była niezwłoczna i podejmowano ją bezpośrednio po otrzymaniu zgłoszenia. Polegała ona na prowadzeniu w trybie art. 308 § 1 k.p.k. oględzin miejsca przestępstwa, sporządzaniu niezbędnej dokumentacji technicznej, oględzinach zwłok z udziałem lekarza medycyny a także przesłuchaniach świadków. We wstępnych czynnościach procesowych na miejscu przestępstwa uczestniczył również prokurator. Jego udział, i to z reguły w charakterze prowadzącego daną czynność procesową, a nie jej uczestnika, odnotowano w 57 sprawach. Czas trwania czynności postępowania prowadzonego w niezbędnym zakresie na ogół nie przekraczał dwóch dni, a zebrany materiał aktowy obejmujący kilkadziesiąt kart, dawał podstawy do podjęcia prawidłowej oceny prawnokarnej czynu będącego przedmiotem zainteresowania organu procesowego. Wymownym tego przykładem jest czas wszczęcia postępowania przygotowawczego, który w stosunku do dnia zgłoszenia o przestępstwie ukształtował się następująco:

- w dniu zgłoszenia o przestępstwie – 7,
- po upływie 1 dnia – 59,
- po upływie 2 dni – 25,
- po upływie 3 dni – 4,
- po upływie 4 dni – 2,
- po upływie 5 dni – 2,
- po upływie 15 dni – 1.

Nieuzasadnionym było tu zwłaszcza opóźnienie (o 15 dni) wszczęcia postępowania przygotowawczego przez Prokuratora Rejonowego w K. sygn. akt 3 Ds. 1151/08 w sprawie usiłowania pozbawienia życia Mieczysława K. przez jego syna Grzegorza, poprzez zadanie mu dwu ciosów metalowym łomem skutkujących spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu w postaci pęknięcia śledziony. Umożliwiło to sprawcy ukrycie narzędzia przestępstwa, niezabezpieczonego podczas interwencji Policji bezpośrednio po zaistniałym przestępstwie, a również stworzenie wersji o dobrowolnym odstąpieniu od usiłowania, skutkiem braku bezzwłocznego

przesłuchania bezpośredniego świadka zdarzenia Tadeusza Z. na okoliczność jego interwencji.

Sprawność postępowania przygotowawczego obok niezwłocznej reakcji na zawiadomienie o przestępstwie, to również jego szybkość i sukcesywność w podejmowaniu czynności procesowych. Uwzględniając stosowane w powszechnych jednostkach organizacyjnych prokuratury statystyczne terminy sprawozdawcze obliczenia czasu trwania postępowania przygotowawczego, okresy te w badanych sprawach były następujące:

do 3 miesięcy – 15

ponad 3 do 6 m-cy – 53

ponad 6 do 9 m-cy – 27

ponad 9 m-cy do 1 roku – 5.

Uwzględniając powyższe czasokresy trwania postępowania przygotowawczego, a również, że w sprawach o przestępstwo zabójstwa uzyskuje się najmniej kilka różnego rodzaju opinii i ekspertyz, przedmiotowe śledztwa prowadzono z niezbędną szybkością.

Sprawność postępowania przygotowawczego to również prawidłowe skonkretyzowanie – w oparciu o podejmowane w trybie art. 308 § 1 k.p.k. czynności w niezbędnym zakresie - czynu będącego przedmiotem postępowania przygotowawczego i jego oceny prawnokarnej. Pozwala to bowiem na wskazanie przedmiotowego zakresu prowadzonego postępowania, a również jego ukierunkowanie w zbieraniu dowodów dla wyjaśnienia całokształtu okoliczności zaistniałego zdarzenia. W badanych sprawach postanowienia o wszczęciu śledztwa przyjmowały następujące oceny prawnokarnej czynu:

- art. 148 § 1 k.k. – 57

- art. 148 § 2 k.k. – 7

- art. 13 § 1 w zw. z art. 148 § 1 k.k. – 29

- art. 18 § 2 w zw. z art. 148 § 1 k.k. – 2

- art. 156 § 3 k.k. – 1

- art. 156 § 1 k.k. – 2
- art. 157 § 1 k.k. – 1
- art. 207 § 1 k.k. – 1.

Konfrontując w badanych sprawach kwalifikację prawną czynu przyjętą postanowieniem o wszczęciu śledztwa z zebrany na tym etapie postępowania materiałem aktowym o okolicznościach zdarzenia, dało się zauważyć tendencję zbyt szerokiego stosowania konstrukcji usiłowania zabójstwa. Wyrazem tego było wszczynanie postępowań o przestępstwo usiłowania zabójstwa w przypadkach jednorazowego zranienia narzędziem ostrym klatki piersiowej, skutkującego naruszeniem czynności narządu ciała lub rozstrojem zdrowia na okres około bądź poniżej 7 dni i mimo braku uzewnętrznienia ze strony sprawcy zamiaru pozbawienia życia albo też ponowienia ataku. Przy braku zaistnienia skutku śmiertelnego, skuteczne zarzucenie sprawcy zamiaru jego spowodowania, wymaga dowodowego wykazania, że zamiar taki sprawca uzewnętrzniał, werbalnie bądź swoim przedmiotowym zachowaniem, albo też uniemożliwiono mu jego realizację. W jednej ze spraw (Ds. 774/08 Prokuratora Rejonowego w B.K.) wszczęto postępowanie i wniesiono oskarżenie o przestępstwo usiłowania zabójstwa, mimo że pokrzywdzona już na wstępie postępowania zeznała, że po jej słowach „Boże, wybacz”, sprawca odstąpił od duszenia jej za szyję i zaniechał dalszego ataku, co dowodnie wskazywało na zaistnienie okoliczności przewidzianych art. 15 § 1 k.k.

Przestępstwo zabójstwa, jak uczy doświadczenie zawodowe, a również lektura badanych akt, popełniane jest dość często przez sprawcę w sytuacji faktycznej „sam na sam” z ofiarą i rzadko przy bezpośrednim udziale świadków mogących złożyć relację o przebiegu zdarzenia. Dlatego też jest niezwykle istotnym przeprowadzenie z udziałem biegłego lekarza medycyny sądowej oględzin i otwarcia zwłok, wraz ze szczegółowym opisem ilości, umiejscowienia oraz charakteru stwierdzonych obrażeń cielesnych, wraz z określeniem przez biegłego mechanizmu i czasu ich powstania (obrażenia śmiertelne, zażyciowe, pośmiertne) a w miarę możliwości określenie kolejności ich zadawania, rodzaju używanych przez sprawcę narzędzi, w tym również na ich tle nieuchronności grożącego skutku śmiertelnego. Obiektywne poznanie tego, co sprawca uczynił, przybliży nas do poznania tego, czego sprawca był świadom i co pragnął osiągnąć swoim działaniem, a więc poznania jego zamiaru popełnienia czynu

zabronionego. Rodzaj używanego narzędzia, umiejscowienie obrażeń, a zwłaszcza ich wielokrotność (kilka, kilkanaście, a nawet i kilkadziesiąt – jak stwierdzono badaniem aktowym) grożące nieuchronnością skutku śmiertelnego, powinny zawsze prowadzić do jedynie słusznego wniosku, że sprawca działał z zamiarem bezpośrednim pozbawienia życia.

Najbardziej istotne uchybienia postępowania przygotowawczego dotyczyły głównie współpracy prokuratora z biegłymi lekarzami medycyny i opiniowania o medycznych aspektach obrażeń cielesnych osób pokrzywdzonych. Spośród ogólnej ilości 71 zabójstw dokonanych, sekcje zwłok w 13 wypadkach przeprowadzono w Zakładach Medycyny Sądowej Akademii bądź Uniwersytetów Medycznych, 12 w Z.M.S. przy szpitalach wojewódzkich, a pozostałe 46 przy udziale miejscowych lekarzy medycyny i to nie zawsze o specjalizacji medycyny sądowej. Podstawowym zaś mankamentem prowadzonych sekcji była okoliczność, że równocześnie z prowadzoną sekcją nie sporządza się pełnego protokołu z tej czynności. Prokurator uczestniczący w sekcji otrzymuje najczęściej protokół skrócony bądź opinię wstępną, zaś pełny protokół sekcyjny wraz z opinią zostaje sporządzony w okresie późniejszym. Powyższe może rzutować ujemnie na poziom prowadzonego śledztwa, bowiem prowadzący nie ma możliwości zdyskontowania ustaleń sekcyjnych w toku bieżących czynności procesowych. Opóźnienia w uzyskaniu protokołu sekcyjnego wraz z opinią są stosunkowo liczne i niekiedy dość znaczne. Wystąpiły w 21 sprawach i wynosiły:

- 1 miesiąc – w 7 sprawach (ankiety 19, 25, 40, 41, 69, 76 i 78);
- 2 miesiące – 5 (ankiety 13, 15, 51, 80 i 82);
- 3 miesiące – 4 (ankiety 11, 48, 52, 72);
- 4 miesiące – 2 (ankiety 4 i 17);
- 5 miesięcy – 1 (ankieta 9);
- 6 miesięcy – 2 (ankiety 3 i 45).

Dość powszechnym mankamentem prowadzonych sekcji i opiniowania medycznego, zwłaszcza przy wielości spowodowanych obrażeń i nie określeniu wyraźnych żądań postanowieniem prokuratora, jest brak ich uszczegółowienia ze wskazaniem dokładnej liczebności i lokalizacji, siły ciosów, charakteru poszczególnych obrażeń, ich stopnia zagrożenia dla życia w kontekście nieuchronności skutku śmiertelnego,

a głównie zaś mechanizmu ich powstania (akta Prokuratur Rejonowych 1 Ds. 446/08 w Z.; Ds. 250/08 w S.; 2 Ds. 276/07 w S.K.; Ds. 94/09 w Z.; 1 Ds. 983/08 w R.; 3 Ds. 75/08 w K.; 4 Ds. 614/08 w O.; 1 Ds. 49/08 w S.; 1 Ds. 490/09 w K.; Ds. 826/08 w Z.; 3 Ds. 206/07 w W.; 3 Ds. 152/07 w Ś. i inne). Jak wiele w zamiarze sprawcy można wnioskować na podstawie charakteru spowodowanego urazu, może świadczyć sprawa III K 72/08 Sądu Okręgowego w K. przeciwko Waldemarowi L. Zadany przezeń pokrzywdzonemu jeden cios nożem w klatkę piersiową (przymostkowo po stronie lewej z przecięciem V żebra), przebiegał wewnątrz klatki piersiowej dwukanałowo (tzw. jaskółczy ogon) i drażył jeden z nich do płuc a drugi do prawej komory serca. Dopiero w toku rozprawy przed sądem biegły lekarz medycyny określił mechanizm jego powstania tym, że sprawca po zadaniu ciosu i niepełnym wyjęciu noża z klatki piersiowej dopychał ponownie nóż zmieniając przebieg kanału rany. Argument ten pozwolił sądowi na uznanie działania sprawcy z zamiarem bezpośrednim pozbawienia życia. Opisana natomiast protokołem sekcyjnym znaczna liczebność spowodowanych obrażeń, to uzewnętrznienie przez sprawcę wielokrotnego powtarzania czynności wykonawczej omawianego typu przestępstwa, a przeto i jego świadomości oraz woli zabicia człowieka.

Godnym zasygnalizowania jest również istniejąca praktyka badania biologicznego dowodów rzeczowych i innych śladów ujawnionych na miejscu przestępstwa dla identyfikacji DNA pokrzywdzonego lub sprawcy przestępstwa. Badaniom takim poddaje się nie tylko przedmioty, co do których zachodzi podejrzenie użycia ich jako narzędzi przestępstwa, ale dość często także inne zabezpieczone ślady, których wartość dowodowa nie przekłada się w żadnym stopniu na ustalenie sprawstwa oskarżonego zarzuconego mu czynu. I tak w sprawie 2 Ds. 276/07 Prokuratora Rejonowego w S. dotyczącej zabójstwa Władysława L. przez jego syna Waldemara, badaniom biologicznym (wartości 40 tys. zł.) poddano obok innych dowodów wszystkie zabezpieczone w mieszkaniu niedopałki papierosów w liczbie 15, mimo że sprawstwo oskarżonego i jego obecność w pokoju ofiary były bezsporne. Jaka wartość dowodową miała tu wiedza o ilości papierosów wypalonych przez oskarżonego i przez ofiarę? W sprawie 2 Ds. 168/08 Prokuratora Rejonowego w Ż. dotyczącej zabójstwa Kazimierza R. przez jego konkubinę Barbarę S. i bezsporności sprawstwa zarzuconego jej czynu, badaniom biologicznym – obok innych dowodów poddano również ścierki, którymi oskarżona wycierała ślady krwi w mieszkaniu.

Zbędność badania biologicznego śladów ujawnionych na miejscu przestępstwa, stwierdzono także w innych sprawach (3 Ds. 195/07 Prokuratora Rejonowego w O.; Ds. 50/09 Prokuratora Rejonowego w B.). Wydaję się, iż w sytuacji zbędności danego dowodu dla dalszego biegu postępowania karnego, prokurator zgodnie z art. 333 k.p.k. powinien przekazać go wraz z aktem oskarżenia do dyspozycji sądu celem podjęcia stosownego rozstrzygnięcia.

Powołane aktem oskarżenia w badanych sprawach prawnokarne oceny czynu zarzucanego sprawcy były następujące:

- art. 148 § 1 k.k. – 62
- art. 148 § 2 k.k. – 12
- art. 148 § 4 k.k. – 1
- art. 13 § 1 k.k. w zw. z art. 148 § 1 k.k. – 27
- art. 18 § 2 k.k. w zw. z art. 148 § 1 k.k. – 2.

20 spośród oskarżonych dopuściło się popełnienia zarzucanego im czynu w stanie ograniczonej poczytalności w rozumieniu art. 31 § 2 k.k.

Stosowane w postępowaniu przygotowawczym środki zapobiegawcze to niemal wyłącznie tymczasowe aresztowanie. Zastosowano je wobec 102 podejrzanych, a wobec jednej osoby dozór Policji wraz z zakazem opuszczania kraju. Tymczasowe aresztowanie Barbary J. w sprawie 5 Ds. 55/07 Prokuratora Rejonowego w L. oceniono jako niezasadne z uwagi na bezsporne działanie jej w obronie koniecznej przed zgwałceniem. W postępowaniu sądowym Sąd Okręgowy w L. na podstawie art. 25 § 3 k.k. odstąpił od orzeczenia kary wobec oskarżonej.

W decyzjach procesowych prokuratora kończących postępowanie przygotowawcze, poza wspomnianym już „wyrostowym„ stosowaniem kwalifikacji prawnej usiłowania zabójstwa, dało się zauważyć obawę przed przyjmowaniem oceny działania sprawcy przed wpływem wzburzenia usprawiedliwionego okolicznościami czynu – art. 148 § 4 k.k. Poza jednym wypadkiem przyjęcia takiej oceny przez prokuratora w akcie oskarżenia (3 Ds. 9/09 Prokuratora Rejonowego w W.), zebrany materiał dowodowy uzasadniał przyjęcie jej również w dwu dalszych sprawach, a to Ds. 250/08 Prokuratora Rejonowego w S. i Ds. 1083/08 Prokuratora Rejonowego w K.

W sprawach tych uwzględniając uprzednie agresywne zachowania ofiar a również i w chwili czynu, wobec swoich najbliższych – syna i żony, biegli psychiatrzy w opiniach z badania podejrzanych sugerowali wprost przyjęcie takich ocen: „jej stan psychiczny wyczerpywał w pełni kryteria stanu silnego wzburzenia”; zaś w drugiej sprawie: „dokonując zarzucanego czynu znajdował się pod wpływem emocji i afektów spowodowanych przewlekłym konfliktem pomiędzy ofiarą a pozostałymi członkami rodziny”. Ocenę stanu silnego wzburzenia przyjęto w postępowaniu przed sądem. Istotne uwagi budzą niekiedy uzasadnienia wnoszonych aktów oskarżenia. Uzasadnienie aktu oskarżenia to właśnie miejsce, w którym powinna być zawarta cała argumentacja oparta na wszystkich ustaleniach faktycznych dokonanych w postępowaniu przygotowawczym. Dowodzenie zamiaru popełnienia przestępstwa w interesującym nas wypadku pozbawienia życia człowieka – to nie określony z góry wzorzec bądź szablon, do którego możemy przyłożyć ustalenia faktyczne sprawy poszukując ich wzajemnej zgodności. Dowodzenie zamiaru pozbawienia życia, to indywidualna i odrębna w każdej konkretnej sprawie ocena organu procesowego. Ocena podejmowana na podstawie:

- motywu sprawczego działania będącego myślą przewodnią danego czynu;
- czynność przygotowawczych będących bazą wyjściową do późniejszych sprawczych zachowań przedmiotowych;
- elementów przedmiotowych sprawczego zachowania, których ocena oparta na doświadczeniu życiowym i wiedzy zawodowej, pozwala nam wnioskować z tego, co sprawca zrobił o tym, czego chciał bądź na co się godził;
- zachowań werbalnych sprawcy uzewnętrznianych przed, w czasie i po popełnieniu czynu zabronionego, a wskazujących na to, czego sprawca chce, czego dokonuje i jakie skutki swego zachowania aprobejuje tymi wypowiedziami.

Opis czynu zawarty w akcie oskarżenia nie zawsze zawierał precyzyjne określenie znamion strony podmiotowej. W odniesieniu do 105 przestępstw, decyzje merytoryczne kończące postępowanie przygotowawcze formułowały jego popełnienie:

- w zamiarze bezpośrednim – 63
- w zamiarze ewentualnym – 18

- nie wskazano postaci zamiaru – 24.

Uzasadnienia wnoszonych aktów oskarżenia niekiedy tylko deklarowały popełnienie czynu w zamiarze bezpośrednim i często też nie eksponowały w, jego dowodzeniu zarówno uprzednich czynności przygotowawczych jak też wielokrotnego powtarzania czynności wykonawczych (1 Ds. 446/09 Prokuratora Rejonowego w Z.; 4 Ds. 3/08 Prok. Rej. w K.Z; 5 Ds. 77/07 Prok. Rej. w L.; 4 Ds. 614/08 Prok. Rej. w O.; 1 Ds. 49/08 Prok. Rej. w S.O.).

2. Zachowania sprawcze *cum animo mortis*

Spowodowana czynnikami zewnętrznymi gwałtowna śmierć człowieka wyczerpuje znamiona przestępstwa przewidzianego treścią art. 148 § 1 k.k., gdy jego znamię czasownikowe „zabija” realizowane jest zachowaniem innej jednostki ludzkiej. Użyty w treści przepisu zwrot werbalny zabija, oznacza każdą czynność wykonawczą sprawcy z zamiarem pozbawienia życia człowieka, bez względu na sposób działania bądź użyte narzędzia i środki. Istotnym jest aby owe narzędzia, środki bądź sposoby działania były obiektywnie zdolne spowodować śmierć człowieka, a sprawca czynu będąc świadom tej ich obiektywnej zdolności działał *cum animo mortis*. Znamię czasownikowe zabija, może być zrealizowane zarówno zachowaniem aktywnym(działaniem) jak też brakiem działania(zaniechaniem), jeżeli na sprawcy ciążył prawny, szczególny, obowiązek zapobiegania skutkowi i przyświecał mu w tym zaniechaniu *animus mortis*. Jakkolwiek przestępstwo pozbawienia życia człowieka może być spowodowane siłą własnych rąk, to zazwyczaj sprawca posługuje się przedmiotami mającymi wzmocnić siłę tego własnoręcznego działania. W praktyce ścigania karnego przedmioty te określa się zwrotem werbalnym niebezpieczne narzędzie bądź niebezpieczny przedmiot, zaś ich właściwości oraz sposób użycia mogą pozwalać na wnioskowanie o zamiarze sprawcy.

Podobną podstawę do wnioskowania o zamiarze sprawcy, mogą stanowić spowodowane obrażenia cielesne pokrzywdzonego, a zwłaszcza ich mnogość wynikająca z wielokrotności zadawanych urazów tudzież mechanizm ich powstania. Wszystkie te zachowania przedmiotowe uzewnętrzniają łącznie podmiotową kierunkowość czynu. Te właśnie wykonawcze okoliczność czynu starano się

wyselekcjonować z przedmiotowego zachowania sprawcy i określić sposób ich wykorzystania przez praktykę ścigania karnego w dowodzeniu zawinienia. W badanej próbie materiału aktowego obejmującego 32 usiłowane i 71 dokonane przestępstwa zabójstwa, ustalenia w tym zakresie przedstawiały się następująco:

A. Ukierunkowanie sprawczego ataku dotyczyło następujących części ciała:

- głowa – 21,
- klatka piersiowa – 44,
- szyja – 13,
- jama brzuszna – 9,
- kończyny – 2,
- cały organizm – 14.

B. Używane narzędzia lub sposoby działania:

- użycie broni palnej (myśliwskiej) – 1,
- użycie noża – 64,
- użycie siekiery, toporka – 8,
- użycie innych niebezpiecznych narzędzi – 13,
- kopanie nogą, naskakiwanie na ciało – 8,
- zadawanie ciosów ręką – 2,
- uduszenie – 6,
- oblanie benzyną i podpalenie -1.

C. Czas skutku śmiertelnego w zabójstwach dokonanych

- zgon niezwłoczny – 59,
- zgon przed upływem jednej doby – 5,
- zgon przed upływem 1 tygodnia – 3,
- zgon przed upływem 1 miesiąca – 3,
- zgon po upływie 4 miesięcy – 1.

D. Rodzaj użytego narzędzia a atakowana część ciała:

- broń myśliwska

cały organizm – 1,

- nóż 64

klatka piersiowa - 44

jama brzuszna – 8,

szyja – 6,

kończyny – 2,

cały organizm -4.

- siekiera - toporek 8

głowa 7,

cały organizm 1.

- inne niebezpieczne narzędzia 13

głowa 9

cały organizm 2

jama brzuszna 1

szyja 1

- kopanie nogą, naskakiwanie na ciało 8

głowa 3

cały organizm 5

- uderzanie ręką 2

głowa 2

- duszenie 6

szyja 6

- oblanie benzyną i podpalenie 1

cały organizm 1

E. Rodzaj użytego narzędzia - sposób działania a spowodowane obrażenia cieleśne

- myśliwska broń palna 1

rany postrzałowe jamy brzusznej i szyi powodujące uraz wielonarządowy

- użycie noża kuchennego, sztyletu, scyzoryka, „motylka” 64

rany kłute serca 23

rany kłute płuc 5

rany kłute jam opłucnowych z wywołaniem odmy 4

rany kłute szyi z przecięciem dużych naczyń krwionośnych 3

rany kłute kończyn z przecięciem dużych naczyń krwionośnych 2

rany kłute jamy brzusznej z uszkodzeniem wątroby, jelit wraz z kreżką 6

urazy wielonarządowe 12

obrażenia w rozumieniu art. 157 § 1 lub § 2 k.k. 9

- użycie siekiery - toporka 8

uraz czaszkowo - mózgowy 4

uraz wielonarządowy 1

rany tłuczone głowy skutkujące obrażeniami w rozumieniu art. 157 § 2 k.k. 3

- użycie innego niebezpiecznego narzędzia typu (młotek, kołek, metalowy gryf, rura metalowa, łom, kij bejsbolowy, krzesło, taboret, drewniana kantówka, uderzanie głową o kaloryfer, butelka - tulipan, kamień polny) 13

urazy czaszkowo - mózgowie 8

urazy wielonarządowe 2

rana cięta szyi stanowiąca ciężki uszczerbek 1

rana tłuczona jamy brzusznej stanowiąca ciężki uszczerbek 1

rana tłuczona głowy w rozumieniu art. 157 § 1 k.k. 1

- kopanie nogą, naskakiwanie na ciało 8

urazy wielonarządowy 5

urazy śródczaszkowe 3

- uderzenia ręką 2

uraz czaszkowo - mózgowy 1

krwiał śródczaszkowy 1

- uduszenie 6

śmierć z uduszenia 5

obrażenia w rozumieniu art. 157 § 2 k.k. 1

- oblanie benzyną i podpalenia 1

śmierć 2 osób, ciężki uszczerbek na zdrowiu 2 osób oraz u 2 dalszych osób
obrażenia w rozumieniu art. 157 § 2 k.k.

Protokoły oględzin i otwarcia zwłok, a również załączone do akt opinie o obrażeniach cielesnych pokrzywdzonych, zazwyczaj nie zawierały odniesienia co do liczebności ciosów powodujących stwierdzone obrażenia. Bardzo często brakowało też syntetycznego ujęcia wielości stwierdzonych obrażeń, oceny czy i które z nich miały charakter obrażeń zagrażających życiu bądź obrażeń śmiertelnych, a także jaki był mechanizm powstania tych poszczególnych jednostkowych obrażeń. Wychodząc z założenia iż stwierdzone obrażenie cielesne może być wywołane co najmniej jednym ciosem zadany przez sprawcę, w oparciu o treść poszczególnych protokołów oględzin zwłok, załączone niekiedy szkice usytuowania tych obrażeń, tudzież opinie medyczne, starano się wyprowadzić wnioski o liczebności ciosów zadanych pokrzywdzonym. Wyłączając wypadki uduszenia oraz oblania benzyną i podpalenia, były to w pozostałych 96 przypadkach następujące subiektywne oceny autora o liczebności zadanych ciosów:

- jeden cios 29 przestępstw,
- dwa ciosy 16 przestępstw,
- kilka ciosów (od 3 do 10) 27 przestępstw,
- kilkanaście ciosów (od 11 do 19) 7 przestępstw,
- kilkadziesiąt ciosów (od 20 wzwyż) 17 przestępstw.

Wysoka liczebność spowodowanych obrażeń w powiązaniu z ich zagrożeniem dla życia, wywołuje nadto problem nadzabijania, pojmowany jako zadawanie ciosów przekraczających potrzebę fizycznej eliminacji ofiary oraz jego wpływu na ocenę zamiaru sprawcy. W tak rozumianym kontekście nadzabijania, nie było ono przedmiotem ocen merytorycznych w decyzjach procesowych organów postępowania karnego. Materiał aktowy badanych spraw - po stosowanym niekiedy uzupełnieniu oceny medycznej wielości obrażeń oraz stopnia ich zagrożenia dla życia - dawał podstawy do formułowania, że w szeregu wypadkach działanie sprawcy miało charakter nadzabijania. W subiektywnej ocenie autora zachodziło to w 25 wypadkach analizowanych przestępstw. Najbardziej charakterystyczne spośród nich to następujące:

- 2 Ds 282/08 Prokuratora Rejonowego w P. przeciwko Marianowi B., spowodowane przezeń obrażenia to złamania 7 żeber, krwiak śródczaszkowy oraz rany tłuczone ciała usytuowane w 30 miejscach;
- 3 Ds 195/07 Prokuratora Rejonowego w O., przeciwko Michałowi W., spowodowane przezeń obrażenia to 27 ran kłutych, w tym 22 usytuowane na klatce piersiowej, z których 4 drażyły do komór serca;
- 4 Ds 3/08 Prokuratora Rejonowego w K.Z. przeciwko Bernardowi R., spowodowane przezeń obrażenia były usytuowane w 36 miejscach i polegały m.in. na złamaniu 16 żeber, złamaniu kości nosa, pęknięciu śledziony i obrzęku mózgu wraz z krwiakiem śródczaszkowym;
- Ds 1173/08 Prokuratora Rejonowego w O. przeciwko Michałowi S. w mechanizmie spowodowanego przezeń zgonu przez zagardlenie, spowodował nadto obrażenia ciała ofiary usytuowane w 20 miejscach oraz przecięł naczynia krwionośne w obu nadgarstkach;
- 1 Ds 49/08 Prokuratora Rejonowego w S.O. przeciwko Janowi J., spowodowane przezeń obrażenia w łącznej liczbie 48 to m.in. 12 ran kłutych, z których 3 drażyły do wnętrza klatki piersiowej z przecięciem tętnicy płucnej, 14 ran ciętych, złamania 3 żeber i inne;

- 3 Ds 206/07 Prokuratora Rejonowego w W. przeciwko Ryszardowi M., opis spowodowanych przezeń obrażeń na ciele ofiary (nie do zliczenia) zawarto na 7 stronach maszynopisu;

- 1 Ds 1602/08 Prokuratora Rejonowego w S.O. przeciwko Grzegorzowi B., spowodowane przezeń obrażenia usytuowane w 22 miejscach na głowie i klatce piersiowej polegały na złamaniach żeber, rozerwaniu śledziony i nerki, rozległych złamaniach kości czaszki z krwiakiem śródczaszkowym i wylewami krwi do komór mózgowych.

3. Tło i okoliczności czynu, strony konfliktu, motyw działania sprawy

Charakteryzując najbardziej ogólnie przestępstwo zabójstwa można wskazać trzy jego podstawowe właściwości, a to:

wysoką zależność alkoholową po stronie sprawcy czynu i jego ofiary, jak też okoliczności, że strony konfliktu są sobie znane i pozostają względem siebie w dużej zażyłości wynikającej z łączących je związków rodzinnych oraz towarzyskich. Skutkiem tego miejscem jego popełnienia jest zazwyczaj „zaczysze domowe”.

Spośród ogólnej liczby 104 oskarżonych, 60 z nich znajdowało się w chwili czynu w stanie nietrzeźwości, 18 pod działaniem alkoholu oraz 2 pod działaniem środków odurzających, co łącznie daje współczynnik rzędu 77%. Należy mieć również na uwadze, że nie wszyscy oskarżeni zostali zatrzymani bezpośrednio po popełnieniu przestępstwa i poddani stosownym badaniom. Ponad połowa oskarżonych (54 osoby) została oceniona w opiniach z badań psychiatrycznych jako osoby uzależnione od alkoholu, zaś materiał dowodowy pozwalał na uznanie, że dalszych 18 nadużywało alkoholu. Zbliżona też sytuacja istniała po stronie pokrzywdzonych. W grupie tej 51 znajdowało się w stanie nietrzeźwości, a dalszych 13 pod działaniem alkoholu (łącznie 58,18%). Bardzo często też przy odniesieniu przez pokrzywdzonego poważniejszych obrażeń cielesnych, zachodziły przeciwwskazania do pobierania krwi do badania na zawartość alkoholu. Stopień intoksykacji alkoholowej organizmu zagrażający życiu stron konfliktu (ponad 3‰), stwierdzono u 24 osób (11,2% badanej populacji).

Wspomniana zażyłość stron konfliktu wyrażała się w tym, że tylko 6 spośród badanej próby przestępstw zostało popełnione przez osoby obce względem ofiary przestępstwa. W dalszych 34 przestępstwach strony konfliktu łączyły więzi sąsiedzkie, koleżeńskie bądź towarzyskie, a pozostałe 65 popełniono w ramach łączących ofiarę i sprawcę więzi rodzinnych, w tym:

- 41 wynikających ze związków małżeńskich;
- 24 wynikających ze związków konkubenckich.

Wyodrębniając w trzech podstawowych grupach zaistniałe konflikty stron jako związki rodzinne, znajomi i obcy, kierowano się tym, że w ich ramach występowały odrębne i specyficzne dla danej grupy uwarunkowania popełnionego przestępstwa.

Szerokie zaś ujęcie związków rodzinnych jako obejmujących związki małżeńskie i konkubenckie uzasadnia okoliczność, iż z punktu widzenia kryminologicznego nie można ich różnicować formą jego zawarcia w sposób określony normą prawa. Szczegółowe informacje o pozycji i roli sprawcy względem ofiary przestępstwa, a również motywach działania oskarżonego, zawarto w tabeli 11.

Tablica nr 11. Motyw działania sprawcy zabójstwa

rodzaj związku stron konfliktu	l.p	pozycja - rola sprawcy wobec ofiary	liczba przestępstw	ustalony motyw	Brak motywu	ustalony motyw i jego rodzaje														
						"mordlust"	rabunkowy	dla ukrycia innego przestępstwa	„humanitarny”	„za złamane życie”	zdrada małżeńska	seksualny	agresja fizyczna ofiary	agresja słowna	znieważenie	groźba rozwodu zerwanie związku	alkoholizm partnera	ekonomiczny	spór sąsiedzki	irrationalny
Związki rodzinne (małżeńskie i konkubencje)	1	mąż	10	5	5				1		1				3					
	2	konkubent	13	7	6						1				5		1			
	3	żona	9	7	2					1	2	1	1			2				
	4	konkubina	6	4	2					1				2				1		
	5	ojciec	3	3	-								2	1						
	6	syn/wnuk	9	7	2								4	2				1		
	7	rodzeństwo	5	2	3								1	1						
	8	inni krewni i bliscy	10	6	4							2	1	2				1		
obcy	9	obcy	6	6	-	2	1	1			2									
znajomi	10	sąsiedzi	5	5	-								1					1	3	
	11	koledzy	5	3	2						1	1					1			
	12	znajomi	24	18	6		3	1			2	2	3				3		4	
		łącznie	105	73	32	2	4	2	1	2	2	9	14	11	8	2	8	1	7	

Źródło – obliczenia własne

Charakter związków łączących strony konfliktu rzutował też na miejsce popełnionego przestępstwa, którym w badanych sprawach było:

- mieszkanie stron konfliktu - 85,
- podwórze i pomieszczenia gospodarcze stron - 5,
- ulica - 8,
- lokal gastronomiczny lub rozrywkowy - 3,
- lokale handlowe i ich otoczenie - 3,
- teren otwarty - 1.

Wynikające z akt cechy osobowe sprawców zabójstwa i ich ofiar kształtowały się następująco:

Płeć

Sprawca przestępstwa - 100	Pokrzywdzony - 104
mężczyzna – 82	mężczyzna - 74
kobieta – 18	kobieta - 30

Kategorie wiekowe

Sprawca przestępstwa

Płeć/wiek	17-21	22-29	30-39	40-49	50 i ponad	łącznie
mężczyzna	11	15	12	16	28	82-
kobieta	-	3	3	8	4	18
łącznie	11	18	15	24	32	100

Pokrzywdzony przestępstwem

Płeć/wiek	niew pełni	17-21	22-29	30-39	40-49	50 ponad	łącznie
mężczyzna	2	-	7	10	20	35	74
kobieta	-	-	3	9	9	9	30
łącznie	2	-	10	19	29	44	104

Wykształcenie

L.p.		sprawca	pokrzywdzony
1.	wyższe	-	-
2.	średnie	9	3
3.	zawodowe	48	4
4.	podstawowe	43	5
5.	analfabeta	-	-
6.	brak danych	-	92
7.	łącznie	100	104

Zatrudnienie

L.p.	rodzaj zajęcia	sprawca	pokrzywdz
1.	pracuje systematycznie	13	16
2.	pracuje dorywczo	15	10
3.	prowadzi działalność gospodarczą	1	2
4.	prowadzi gospodarstwo rolne	2	3
5.	emeryt – rencista	13	23
6.	bezrobotny	56	40
7.	uczeń szkolny	-	3
8.	dziecko przed obowiązkiem szkolnym	-	1
9.	brak danych	-	6
10	łącznie	100	104

Stan nietrzeźwości

L.p.	stopień nietrzeźwości	sprawca	pokrzywdzony
1.	ponad 0,5 do 2,0 ‰	36	14
2.	ponad 2 do 3 ‰	21	16
3.	ponad 3 do 4 ‰	3	14
4.	ponad 4 ‰	0	7
5.	pod działaniem alkoholu	18	13
6.	pod działaniem środków odurzających	2	0

Uprzednia karalność sprawcy

L.p.	wielokrotność skazań	
1.	1 raz	20
2.	2 razy	7
3.	3 razy	6
4.	4 razy	2
5.	5 razy	-
6.	6 razy	2
7.	7 razy	5
8.	8 razy	1
9.	9 razy	2
10.	10 razy	1
11.	20 razy	1
	łącznie	47

Uprzednia karalność oskarżonych dotyczyła głównie skazań za przestępstwa przeciwko mieniu i zdrowiu oraz prowadzenia w stanie nietrzeźwości pojazdów mechanicznych i rowerów. Uprzednio karanych było 45 mężczyzn i 2 kobiety, co określa wskaźnik ich karalności na poziomie 52 i 11 %.

Określenie motywu działania sprawcy zabójstwa na podstawie materiału dowodowego zgromadzonego w aktach sprawy (tabela 11), obciążone jest ryzykiem

popęnienia błędu. Z istoty analizy aktowej, wyłączony jest tu bezpośredni kontakt z dowodami w trakcie ich osobistego przeprowadzenia. Dość często też rzeczywisty motyw działania sprawcy jest zafałszowany jego obroną, w ramach której dopiero po popełnieniu czynu wynajduje on i przytacza okoliczności, które w jego ocenie usprawiedliwiały go moralnie bądź wprost „nakazywały” postąpić niezgodnie z obowiązującym porządkiem prawnym. Wysoki zaś stopień intoksykacji alkoholowej sprawcy, zdaje się niekiedy podważać możliwość postrzegania i logicznej oceny otaczającej go rzeczywistości. Mimo takich zastrzeżeń, starano się uwzględnić w ocenie i segregacji motywu działania wyłącznie to, co wynikało z wyjaśnień sprawcy czynu.

Pozycja i rola sprawcy względem ofiary wynikająca z charakteru łączącej ich więzi rodzinnej, uzasadnia odrębne spojrzenie na ich zachowania względem siebie popełniane przez małżonków i konkubentów, między wstępnymi i zstępnymi oraz między rodzeństwem i innymi krewnymi bądź bliskimi. W ramach tych bowiem układów sytuacyjnych istnieją zbliżone uwarunkowania popełnionego przestępstwa zabójstwa.

W grupie zabójstw małżonków i konkubentów inicjatywa wywołanego konfliktu leżała najczęściej po stronie mężczyzny. Jego powodem był zazwyczaj szeroko rozumiany alkoholizm mężczyzny wyrażający się w powrocie do domu w stanie nietrzeźwości bądź pod wpływem alkoholu, a również jego nadużywaniu bądź uzależnieniu alkoholowym. Czynione z tego powodu „wymówki”, żądania poddania się leczeniu odwykowemu bądź też groźby zerwania związku lub wystąpienia o orzeczenie rozwodu, wywoływały agresję słowną lub fizyczną, w przebiegu której dochodziło do wzajemnych działań przeciwko życiu partnera. W zabójstwach popełnianych przez małżonków i konkubentów, poza nożem używali oni także innych niebezpiecznych przedmiotów, a spowodowane przezeń obrażenia cielesne były dość rozległe. Kobieta w przebiegu konfliktu używała z reguły noża kuchennego zadając nim 1-2 ciosy, jej działania były odruchowe i stanowiły odwet na agresję partnera. Jedynie w 2 wypadkach, których powodem było dotychczasowe negatywne postępowanie partnera oraz znęcanie się nad nią (za „złamane życie”), spowodowane obrażenia cielesne miały postać nadzabijania.

Zabójstwa w grupie wstępni - zstępni miały miejsce w przebiegu rodzinnej kłótni, poprzedzanej też wspólnym spożywaniem alkoholu (3). Ustalonym motywem działania była najczęściej agresja słowna lub fizyczna, a także i odwet za uprzednie znęcanie się wstępnego nad rodziną. Widoczne jest również uwarunkowanie alkoholowe po obu stronach konfliktu (oskarżony 8, pokrzywdzony 7).

Podobne okoliczności towarzyszyły również zabójstwom popełnionym wśród dalszych krewnych i bliskich związków rodzinnych. Popełniono je w mieszkaniach pokrzywdzonych, podczas libacji alkoholowych i w przebiegu kłótni, przy czym wyraźne też było uwarunkowanie alkoholowe dokonanego przestępstwa.

W grupie zabójstw osób uprzednio nieznanymi sprawcy, wspólnym tym czynom było wyłącznie to, że ich czas i miejsce określała nadarzająca się okazja, zaś sprawca był osobą dotkniętą degradacją psychospołeczną. Wyrażało się to w tym, że poza jednym wypadkiem działali w stanie nietrzeźwości i byli uprzednio karani za przestępstwa przeciwko mieniu, w tym trzech wielokrotnie (7, 8 i 20 skazań).

Opinie dotyczące ich zdrowia psychicznego zawierały oceny, że dwaj oskarżeni posiadali w chwili czynu ograniczoną w stopniu znacznym zdolność jego rozpoznania, jeden był dotknięty lekkim upośledzeniem umysłowym oraz dwaj byli uzależnieni od alkoholu i środków psychoaktywnych.

Pomijając spory sąsiedzkie, w których przyczyną konfliktu były nieporozumienia powstające na tle zamieszkiwania stron obok siebie, wszystkie powstałe przestępstwa mające w swym podtekście pewien stopień zażyłości (znajomi, koledzy) miały jednoznaczne uwarunkowanie alkoholowe. Miejscem popełnionego przestępstwa było z reguły mieszkanie pokrzywdzonego lub sprawcy (21), a wyjątkowo teren otwarty. Jednoznaczny cel spotkania stron to z reguły wspólne spożywanie alkoholu, w następstwie czego zarówno sprawca czynu jak i jego ofiara wprowadzali się w stan nietrzeźwości (odpowiednio 24 i 20). Dość często też materiał dowodowy charakteryzował oskarżonego jako osobę uzależnioną bądź nadużywającą alkoholu. Podczas wspólnego spożywania alkoholu dochodziło do wzajemnych kłótni, a w ich przebiegu i na tle różnorodnych motywacji do agresywnych zachowań przeciwko życiu. Powody agresywnego działania sprawcy były wysoce zróżnicowane, a niekiedy wprost irracjonalne, jak np.: niemożność

dalszego spożywania alkoholu przez pokrzywdzonego, jego rozlewanie, odmowa udostępnienia łazienki, czy też znaczne upojenie ofiary i związana z tym niemożność opuszczenia mieszkania sprawcy.

4. Postępowanie sądowe, oceny prawnokarne czynu, wymiar kary

Czas trwania postępowania sądowego w sprawach o przestępstwo zabójstwa był zbliżony do czasu trwania postępowania przygotowawczego, co zamieszczono niżej. Powodem, dla którego postępowanie sądowe trwało dłużej niż 1 rok, było uchylene wyroku do ponownego rozpoznania - 8 spraw (ankiety nr 20, 24, 25, 30, 71, 72, 87 i 99) a również konieczność uzyskania opinii biegłych (sprawy II K 60/08 S.O w T.; II K 155/08 S.O w P.; II K 59/09 S.O. w Z.G. i III K 39/09 S.O w Ś.).

Sprawom o ten typ przestępstwa nadawano niezwłocznie bieg procesowy, a termin pierwszej rozprawy w stosunku do daty wniesienia aktu oskarżenia wynosił około 2 miesięcy. Dłuższe okresy czasu stwierdzono:

- 3 miesiące 4 sprawy,
- 4 miesiące 4 sprawy,
- 5 miesięcy 5 spraw,
- 10 miesięcy 1 sprawa.

Czas trwania postępowania

	postępowanie przygotowawcze	postępowanie sądowe
do 3 miesięcy	15	31
ponad 3 do 6 m-cy	53	36
ponad 6 m-cy do 1 roku	32	19
ponad 1 rok	-	14

Oceny prawnokarne czynu przypisanego sprawcy prawomocnym wyrokiem:

A. Przestępstwo zabójstwa

L.p.	przepis ustawy karnej	skazano ogółem
1.	art. 148 § 1 k.k.	58
2.	art. 13 § 1 w zw. z art. 148 § 1 k.k.	8
3.	art. 148 § 1 w zw. z art. 25 § 3	1
4.	art. 148 § 4 k.k.	4
5.	art. 18 § 2 w zw. z art. 148 § 1 k.k.	1
łącznie		72

B. Inne przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.

L.p.	przepis ustawy karnej	skazano ogółem
6.	art. 156 § 3 k.k.	8
7.	art. 156 § 1 k.k.	5
8.	art. 13 § 1 w zw. z art. 156 § 1 k.k.	10
9.	art. 160 § 1 i 157 § 1 w zw. z 11 § 2 k.k.	1
10.	art. 157 § 1 k.k.	1
11.	art. 157 § 2 k.k.	1
12.	art. 190 § 1, 160 § 1 i 157 § 2 w zw. z 11 § 2	1
13.	art. 163 § 1 i § 3, 156 § 1 w zw. z 11 § 2 k.k.	1
łącznie		28

Wymiar kary za przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu.

A. Przestępstwo zabójstwa (art. 148 § 1 i 4 k.k., art. 13 § 1 k.k. w zw. z 148 § 1 i art. 18 § 2 w zw. z 148 § 1 k.k.)

L.p.	Wymiar orzeczonej kary	liczba skazań
1.	odstąpienie od wymiaru kary	1
2.	poniżej 8 lat pozbawienia wolności	14
3.	8 lat pozbawienia wolności	11
4.	powyżej 8 do 11 lat pozbawienia wolności	12
5.	12 lat pozbawienia wolności	8
6.	powyżej 12 do 14 lat pozbawienia wolności	2
7.	15 lat pozbawienia wolności	11
8.	25 lat pozbawienia wolności	13
9.	dożywotnie pozbawienie wolności	-
	łącznie	72

B. Inne przestępstwa przeciwko życiu lub zdrowiu.

L.p.	Wymiar orzeczonej kary	liczba skazań
1.	poniżej 1 roku pozbawienia wolności	-
2.	od 1 roku do poniżej 2 lat pozbawienia wolności	2
3.	2 lata pozbawienia wolności	9
4.	powyżej 2 do 3 lat pozbawienia wolności	2
5.	powyżej 3 do 5 lat pozbawienia wolności	8
6.	powyżej 5 do 10 lat pozbawienia wolności	7
	łącznie	28

Problem słuszności orzeczonych kar pozbawienia wolności za przestępstwo zabójstwa leży nie w wysokości ich wymiaru, lecz tkwi w niezasadnym łagodzeniu odpowiedzialności karnej sprawcy poprzez zmianę na łagodniejszą kwalifikacji prawnej czynu przypisanego bądź też zmianę zamiaru bezpośredniego na zamiar

ewentualny pozbawienia życia człowieka. W badanych sprawach, w których sąd uznał 100 oskarżonych winnymi popełnienia czynu zabronionego, złagodzenie ich odpowiedzialności karnej miało postać:

- a) przyjęcia łagodniejszej kwalifikacji prawnej czynu wobec 12 osób oskarżonych o zabójstwo dokonane;
- b) przyjęcia łagodniejszej kwalifikacji prawnej czynu wobec 19 osób oskarżonych o usiłowanie zabójstwa;
- c) zmiany zamiaru bezpośredniego popełnienia zabójstwa na zamiar ewentualny wobec 13 oskarżonych.

Spośród tej łącznej liczby 44 dokonanych zmian kwalifikacji prawnej czynu bądź postaci zamiaru, oceniano jako niezasadne 23 rozstrzygnięcia (odpowiednio: a-3, b-10 i c-10). W jednej ze spraw (II K 36/08 S.O. w S.) sąd przyjął odmiennie niż prokurator, że oskarżona Sylwia R. zarzuconego jej przestępstwa pozbawienia życia Kazimierza K. poprzez przyłożenie poduszki do jego twarzy i zatkanie otworów oddechowych, dopuściła się w zamiarze bezpośrednim. Przykłady tych niezasadnych rozstrzygnięć sądowych w zakresie zmiany kwalifikacji prawnej czynu bądź postaci zamiaru to między innymi następujące sprawy:

- II K 43/09 S.O. w K. przeciwko Wojciechowi L. o czyn z art. 148 § 1 k.k. Z ustaleń dowodowych w sprawie wynika, że oskarżony podejrzewał pokrzywdzonego o kradzież telefonu komórkowego, a w chwili czynu kopiąc go wielokrotnie po głowie krzyczał „złodzieju ja Cię zabiję”. Na głowie ofiary stwierdzono dwa rozległe wylewy krwawe wielkości 12x13 i 6x3 cm., a nadto rozległy, śródczaszkowy krwiak podtwardówkowy po stronie lewej, masywny obrzęk mózgu i rozległe ogniska jego rozmiękania. Z opinii ZMS A.M. w Gdańsku wynika, że ustalenie mechanizmu powstania tych uszkodzeń nie jest możliwe, lecz przeciwko ich powstaniu w następstwie upadku przemawia brak uszkodzeń kostnych. Sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia czynu przewidzianego w art. 156 § 3 k.k. i wymierzył karę 10 lat pozbawienia wolności. Treść uzasadnienia wyroku „mija się” z zebranymi dowodami: „oskarżony nie miał powodów zabicia, bowiem gdyby chciał zabić i zabił, to nie wyjaśniłby podejrzenia kradzieży telefonu”. Uzewnętrzniony werbalnie zamiar zabicia pominięto milczeniem.

- III K 99/08 S.O. w Ś. przeciwko Aleksandrze L. oskarżonej o przestępstwo z art. 148 § 1, 156 § 1, 157 § 1 i 2, 163 § 1 pkt 1 w zw. z art. 11 § 2 i 31 § 2 k.k. Oskarżona podejrzewała męża o utrzymywanie kontaktów seksualnych z córką. W czasie, gdy znajdowali się oni w towarzystwie innych osób w pomieszczeniu kuchennym ich znajomych, oskarżona weszła do tego pomieszczenia i z okrzykiem „teraz was spalę”, oblała 1 l. mieszanki do piły łańcuchowej (benzyna z niewielkim dodatkiem oleju) żeliwną płytę kuchenną, w której palił się ogień oraz przebywające tam osoby. Skutkiem eksplozji benzyny i wywołanego pożaru mieszkania, dwie osoby poniosły śmierć, dwie dalsze doznały ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, zaś pozostałe innych obrażeń cielesnych. Sąd uznał oskarżoną winną popełnienia zarzuczonego jej czynu, przyjmując, że wyczerpuje on znamiona przestępstwa przewidzianego w art. 163 § 1 pkt. 1 i § 3, 156 § 1 pkt. 2, 157 § 1 i § 2 w zw. z art. 11 § 2 i 31 § 2 k.k. oraz wymierzył jej karę 4 lat pozbawienia wolności. W uzasadnieniu wyroku zawarto argumentację, że oskarżona chciała umyślnie spowodować pożar, ta umyślność w formie zamiaru ewentualnego dotyczyła również spowodowania ciężkiego uszkodzenia ciała. Godziła się na konsekwencje rysujące się jako oczywiste dla działania ognia i wysokiej temperatury. Dalej idący skutek w postaci śmierci był objęty nieumyślnością. Słowa wypowiedziane pod wpływem emocji „teraz was spalę” nie przesądzają o zamiarze pozbawienia życia. W stanie emocjonalnym oskarżonej i osłabionej kontroli intelektualnej, trudno uznać, aby chciała lub godziła się na skutek nieodwracalny dotyczący męża i córki.

Odnosząc się do takiej argumentacji, nie można oprzeć się wrażeniu, że jest w niej zbyt wiele sofistyki i mniemanologii.

- II K 198/08 S.O. w Z.G. przeciwko Romanowi T. oskarżonemu o przestępstwo przewidziane w art. 13 § 1 w zw. z 148 § 2, 157 § 1 k.k. w zw. z art. 11 § 2 k.k. Oskarżonemu zarzucono, że działając w bezpośrednim zamiarze pozbawienia życia Emila S. i żądając wydania pieniędzy, uderzył go wielokrotnie po głowie, plecach i nodze niebezpiecznym przedmiotem w postaci siekiery, powodując stłuczenie głowy z raną okolicy potylicznej lewej, złamanie kości potylicznej po stronie prawej, wstrząśnienie mózgu, stłuczenie płata czołowego lewej półkuli mózgu oraz dwie rany tłuczone lewego stawu kolanowego. Sąd uznał, że czyn zarzucony osk. wyczerpuje znamiona kwalifikowanego rozboju oraz usiłowanie spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu.

Rozstrzygnięcie to zdaje się pozostawać w sprzeczności z rozsądkiem i doświadczeniem życiowym, dla których uderzanie siekierą w głowę człowieka, jest oceniane jednoznacznie jako zmierzające do pozbawienia życia.

- III 165/08 S.O. w Ś. przeciwko Andrzejowi S. o czyn z art. 13 § 1 w zw. z 148 § 1 i 15 § 1 k.k. Oskarżonemu zarzucono że, działając w zamiarze pozbawienia życia syna Pawła S. ugodził go dwukrotnie nożem w okolicę szyi i barkowo - obojczykową, w następstwie czego pokrzywdzony doznał ran klutych szyi z obfitym krwawieniem i rany drażącej do lewej jamy opłucnowej powodującej odmę opłucnową, które to obrażenia naruszyły czynności organizmu na okres powyżej 7 dni, lecz zamierzonego celu nie osiągnął z uwagi na interwencję osób trzecich oraz udzieloną pokrzywdzonemu pomoc medyczną. Sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia zarzucanego czynu przyjmując, że wyczerpuje on znamiona przestępstwa przewidzianego w art. 13 § 1 w zw. z art. 156 § 1 i 11 § 2 k.k. W uzasadnieniu wyroku podkreślano, iż samo zachowanie przedmiotowe nie wystarcza do uznania zamiaru zabójstwa, oskarżony nie miał zamiaru spowodowania skutku śmiertelnego, a zadane ciosy mogły jedynie spowodować ciężki uszczerbek na zdrowiu. Milczeniem pominięto jednakże uzewnętrzniony werbalnie zamiar sprawcy w postaci wypowiedzianych gróźb, gdy pokrzywdzony nie chciał opuścić mieszkania: „zaraz cię rozpruję, zaraz ci wsadzę kosę; jak nie to cię zapier... nożem”.

- II K 302/08 S.O. w Z.G. przeciwko Dariuszowi B. oskarżonemu o czyn z art. 13 § 1 w zw. z art. 148 § 1, 157 § 2 i 11 § 2 k.k. polegający na tym, że działając z zamiarem pozbawienia życia żony Elżbiety B. zadał jej cios nożem kuchennym w klatkę piersiową, lecz zamierzonego celu nie osiągnął, gdyż ostrze noża zatrzymało się na żebrze a pokrzywdzona podjęła skuteczną obronę. Sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia zarzucanego czynu przyjmując, że stanowił on usiłowanie spowodowania choroby realnie zagrażającej życiu i wyczerpuje znamiona przestępstwa przewidzianego w art. 13 § 1 w zw. z art. 156 § 1 pkt 2, 157 § 2 i art. 11 § 2 k.k. Uzewnętrznioną werbalnie podczas zajścia groźbę pozbawienia życia sąd podważył oceną, że nie jest ona dowodem, gdy zważy się, że oskarżony często tak mówił. Okoliczność, dlaczego w tym konkretnym zdarzeniu oskarżony nie tylko tak mówił ale również tak uczynił, nie była już przedmiotem rozważań sądu i pominięto ją milczeniem.

- II K 3/09 S.O. w O. przeciwko Marianowi B. oskarżonemu o czyn przewidziany w art. 148 § 1 k.k. polegający na tym, że działając w zamiarze bezpośrednim pozbawienia życia żony Zofii B. uderzył ją najmniej sześciokrotnie w głowę, deptał i kopał masywnymi butami kilkanaście razy w klatkę piersiową oraz uderzał jej ciałem o regał, czym spowodował dwie rany tłuczone głowy, krwiak podoponowy na sklepieniu czaszki, złamania 4 żeber po stronie prawej i 3 po stronie lewej oraz rozerwanie opłucnej ściennej przez przełomy żeber. Przyczyną nagłego zgonu pokrzywdzonej była ostra niewydolność oddychania i krążenia w następstwie doznanego urazu wielonarządowego. Z treści protokołu oględzin zwłok wynikało, że zewnętrzne obrażenia na ciele ofiary były usytuowane w 30 miejscach.

Sąd uznał oskarżonego winnym popełnienia zarzuconego czynu, z tym że działał w zamiarze ewentualnym pozbawienia życia, bowiem musiał zdawać sobie sprawę z tego, że spowodowane obrażenia mogą doprowadzić do skutku śmiertelnego. Odnosząc się do tej oceny sądu orzekającego o zamiarze popełnienia zabójstwa, można jedynie wyrazić ubolewanie, iż sąd nie rozstrzygnął od jakiej liczebności zadanych obrażeń i po jakim czasie trwania maltretowania ofiary rozpoczyna się zamiar bezpośredni, co mogłoby stanowić wiążący precedens dla przyszłego orzecznictwa.

- III K 120/08 S.O. w K. przeciwko Robertowi S. oskarżonemu o czyn z art. 148 § 1 w zw. z 31 § 2 k.k. polegający na tym, że działając w zamiarze bezpośrednim pozbawienia życia Pawła N., zadał mu cios nożem w klatkę piersiową powodując ranę kłutą klatki piersiowej z uszkodzeniem opłucnych, płuc, worka osierdziowego i serca z następowym krwotokiem, na skutek którego zmarł na miejscu czynu.

W uzupełnieniu okoliczności przedmiotowego zdarzenia należy podkreślić, że oskarżony zamieszkiwał uprzednio wraz z rodziną żony, jednakże skutkiem pobicia teściowej (art. 157 § 1 k.k.) został „wypędzony” z mieszkania, a żona zerwała z nim wszelkie kontakty i związała się z innym mężczyzną Pawłem N. Gdy o fakcie tym dowiedział się oskarżony, zaopatrzył się w nóż kuchenny i przyjechał do miejsca zamieszkania żony. Na terenie posesji odnalazł pokrzywdzonego, przewrócił go na ziemię i siedząc na jego ciele wbił mu nóż w klatkę piersiową powodując opisane obrażenia. Tuż przed zadaniem śmiertelnego ciosu wypowiedział do pokrzywdzonego słowa „mam ci wbić ten nóż, widzisz już wchodzi”.

Przyjętej przez sąd ocenie zamiaru ewentualnego pozbawienia życia przeczą: ustalony motyw odwetu, czynności przygotowawcze do „zabijania” w postaci zaopatrzenia się w nóż kuchenny i przybycia w takim celu na miejsce przestępstwa, a również jednoznaczne zachowanie sprawcy będące realizacją woli pozbawienia życia wraz z werbalnym uzewnętrznieniem tej woli zabicia.

- III K 100/08 S.O. w K. przeciwko Bernardowi R. oskarżonemu z art. 148 § 1 k.k. o czyn polegający na tym, że działając z zamiarem bezpośrednim pozbawienia życia konkubiny Marty R. uderzył ją wielokrotnie pięścią i kopał po całym ciele a głównie po głowie, klatce piersiowej, brzuchu i plecach, w wyniku czego doznała ona obrażeń ciała w postaci krwiaków podpajęczynówkowego i podtwardówkowego wraz z obrzękiem mózgu, masywnego stłuczenia płuc, odmy lewej jamy opłucnowej, pęknięcia śledziony oraz złamania kości nosa i żeber w linii pachowej i środkowej, między linią łopatkową a przykręgosłupową oraz linii środkowo-obojczykowej łącznie w 16 miejscach. Przyjętej przez sąd ocenie zamiaru ewentualnego pozbawienia życia ofiary, przeczy wielokrotność obrażeń cielesnych (kilkadziesiąt) i stopień ich zagrożenia dla życia, stanowiące typowy przykład nadzabijania, a również kilkugodzinny czas maltretowania ofiary.

- III K 169/08 S.O. w Ś. przeciwko Andrzejowi B. oskarżonemu o czyn z art. 148 § 2 pkt 1 k.k. polegający na tym, że działając ze szczególnym okrucieństwem i w bezpośrednim zamiarze pozbawienia życia 90 letniej Stanisławy Sz. bił ją i kopał po całym ciele, powodując obrażenia w postaci złamań kości twarzoczaszki, żuchwy, kręgosłupa szyjnego, mostka, żeber, kości przedramienia obu rąk oraz krwiaki wewnątrzczaszkowe i krwawienie do komór mózgu, w wyniku czego nastąpił jej zgon.

Sąd uznał oskarżonego winnym przestępstwa z art. 148 § 1 k.k. popełnionego w zamiarze ewentualnym i wymierzył karę 25 lat pozbawienia wolności. Uzasadnienie wyroku zdaje się przeczyć przyjętemu zamiarowi ewentualnemu pozbawienia życia, skoro zawiera argumentację, że oskarżony zadawał ciosy obutą nogą i były to kopnięcia metodyczne, powtarzalne i nakierowane na głowę, co wyklucza działanie chaotyczne. Oskarżony dopiero w trakcie realizacji stawał się coraz bardziej zdeterminowany. Ciosy zadawano przez kilka minut, co świadczy że zamiarem sprawcy było spowodowanie obrażeń wykraczających poza zwykłe

pobicie. Śmierć nastąpiła krótko po pobiciu i była nieuchronna, była normalnym następstwem takiego działania sprawcy.

Jeżeli zamiarem sprawcy było spowodowanie obrażeń wykraczających zwykłe pobicie, a śmierć była ich normalnym i nieuchronnym następstwem, to przesądza to o świadomości i woli realizacji znamion czynu zabronionego.

Przykładem oceny dowodów sprzecznej z doświadczeniem życiowym może być stanowisko sądu wyrażone w uzasadnieniu wyroku w sprawie III K 122/08 S.O. w K. przeciwko Zbigniewowi K. oskarżonemu o usiłowanie pozbawienia życia Dariusza Sz. przez zadanie mu nożem rany klutej klaki piersiowej drażącej do prawego przedsionka serca, w którym czytamy: słowa oskarżonego wypowiedziane po czynie „zarżnąłem świnię, zajeb....psa” potwierdzają jego celowe spowodowanie ciężkiego uszczerbku i były wyrazem świadomego godzenia się na śmierć; wcześniejsze groźby w kontekście wspólnej libacji nie oddają z reguły rzeczywistej intencji wypowiadającego niejako rutynowo groźby zabójstwa; działanie oskarżonego z zamiarem nagłym w sposób nieplanowany, pod wpływem emocji związanych z obrażeniem go przez pokrzywdzonego, nie potwierdza, że działał z zamiarem bezpośrednim.

VII. Zakończenie i wnioski

Przedmiotowe opracowanie zamyka cykl prowadzonych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości badań praktyki ścigania karnego przestępstw przeciwko życiu. Upřednie badania dotyczyły praktyki ścigania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu oraz brania udziału w bójce lub pobiciu, których następstwem była śmierć człowieka i stały się też inspiracją do ich kontynuowania w odniesieniu do przestępstw zabójstwa oraz nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka.

Przyjętym założeniem prowadzonych badań było ich ukierunkowanie wyłącznie na funkcjonowanie szeroko rozumianej praktyki ścigania karnego, w obu jego fazach postępowania przygotowawczego i sądowego. Odwoływanie się do uregulowań legislacyjnych państw obcych, miało wyłącznie na celu wykazanie istnienia różnorodności rozwiązań normatywnych określonych instytucji prawno-karnych i bez jakiegokolwiek ich wartościowanie. Wartościowanie takie było niezbędne jedynie w odniesieniu do tych regulacji obowiązującego kodeksu karnego i w zakresie analizowanych typów przestępstw, jeżeli w praktyce ich stosowania rodziły istotne trudności i nieporozumienia. Dotyczyło to głównie ustawowej definicji przestępstwa nieumyślnego zawartej w art. 9 § 2 k.k., za sprawą germanizmu zaczerpniętego z niemieckiej dogmatyki prawa karnego w postaci niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach. Należy raz jeszcze podkreślić, że reguły ostrożności nie mają samodzielnej mocy derogacyjnej przestępności czynu zabronionego.

Prowadzone badanie w swoich ustaleniach faktycznych nie odbiega od stwierdzanych upřednio błędów i zaniedbań, przy czym ich waga, rozmiary i nasilenie są odwrotnie proporcjonalne do stopnia społecznej szkodliwości czynu będącego przedmiotem procesu karnego (najmniej w odniesieniu do przestępstwa zabójstwa i najwięcej w stosunku do nieumyślnego spowodowania śmierci człowieka). W myśl tej reguły kształtuje się również udział prokuratora w czynnościach procesowych na miejscu przestępstwa. Czynnikiem sprzyjającym podejmowaniu przez prokuratora błędnych ocen prawno-karnych czynu, było tu szerokie i bez należytej kontroli merytorycznej, stosowanie przez sądy przewidzianych w art. 335 i 387 k.p.k. instytucji dobrowolnego poddania się karze.

Najbardziej istotnym i wspólnym wszystkim postępowaniom przygotowawczym o przestępstwa przeciwko życiu, jest brak dostatecznej współpracy prokuratora z biegłym medykiem sądowym w czynności procesowej oględzin i otwarcia zwłok, dokumentowaniu stwierdzonych obrażeń cielesnych oraz opiniowaniu o mechanizmie ich powstania i przyczynie zgonu. Przy braku dowodów osobowych - co nie jest zjawiskiem odosobnionym przestępczości tego typu - opinia biegłego medyka sądowego jest niekiedy jedynym obiektywnym dowodem pozwalającym na wnioskowanie o różnicowaniu umyślnego i nieumyślnego pozbawienia życia oraz okolicznościach ich zaistnienia.

W postępowaniu przygotowawczym jest niezbędną koniecznością, aby uzasadnienia wnoszonych oskarżeń o przestępstwo zabójstwa określały każdorazowo zarzuconą sprawcy postać zamiaru i pełną tego argumentację. Wymusi to na praktyce dowodowe ustalanie motywu działania sprawcy oraz podejmowanych przezeń czynności przygotowawczych i wykonawczych popełnionego przestępstwa.

W sądowym dowodzeniu zamiaru widoczna jest deprecjacja strony przedmiotowej przestępstwa i powtarzanie jak mantry, że strona podmiotowa nie jest czynnikiem wystarczającym do jego określenia. Jest to zjawisko szkodliwe dla wymiaru sprawiedliwości, bowiem wbrew ustawie różnicuje *a priori* ich wartość dowodową. O zamiarze sprawcy popełnienia czynu zabronionego i postaci tego zamiaru może świadczyć każdy dowód, jeżeli taka jest jego społeczna wymowa.

W praktyce ścigania karnego i orzecznictwie sądowym, brak jest wyraźnych determinantów różnicowania zamiaru bezpośredniego i ewentualnego pozbawienia życia człowieka. O ile od strony doktrynalnej przy tożsamej świadomości sprawcy, czynnikiem różnicującym wymienione postacie zamiaru jest wola popełnienia czynu zabronionego, to jest chcenie bądź godzenie się na pozbawienie życia człowieka, to w praktyce granica ta jest skutecznie zacierana deprecjonowaniem strony przedmiotowej, a niekiedy również i podważaniem wiarygodności uzewnętrznionej werbalnie woli sprawcy.

W ostatecznej zaś ocenie praktyki ścigania przestępstw przeciwko życiu należy wyrazić pogląd, że dopóki praktyka ścigania karnego i wymiaru sprawiedliwości nie wypracują na swój użytek własnych zasad deontologii zawodowej i błędu w sztuce

oraz nie wymuszają powinności permanentnego zdobywania i poszerzania wiedzy zawodowej, występujące uchybienia w tym zakresie będą skutecznie bronione niezawisłością sędziowską i niezależnością prokuratora i nie można liczyć na poprawę istniejącego stanu rzeczy.